Nada Zečević

ISSN 0353-295X (Tisak) 1849-0344 (Online)
Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 57, br. 1, Zagreb 2025.

UDK: 94(497)"04/14"(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 1. 10. 2025.
Prihvaćeno: 30. 10. 2025.
DOI: 10.17234/RadoviZHP.57.06

Periferna, povezana, umrežena? Jugoistočna Europa u globalnom srednjem vijeku[1]

Članak se bavi Jugoistočnom Europom unutar perspektive globalnog srednjeg vijeka, dovodeći u pitanje njezino dugotrajno prikazivanje kao marginalne, tranzitne ili tek reaktivne periferije. Osvrt na glavna polazišta aktualne debate donosi kritički pogled na interpretacije regije kao povijesno dinamičnog i interno strukturiranog prostora s potencijalom za uključenje u dugotrajne transregionalne i globalne procese, daleko više nego što to nudi uvriježeni koncept pasivnog „raskrižja" carstava. Preispitujući koncepte konektivnosti, isprepletenih povijesti i komparativne pristupe, rad kritički razmatra analitičke kategorije poput „periferije", „graničnih prostora" i „raskrižja", pritom uočavajući metodološke stege još uvijek prisutnog diskursa tradicionalne eurocentričnosti i naglašenih nacionalnih kategorija. Posebna se pozornost posvećuje dugoročnim obrascima političkih interakcija, mobilnosti stanovništva, vjerskog pluralizma, višejezičnosti, te cirkulacije ljudi, znanja i materijalne kulture u regiji između Sredozemlja, Srednje Europe, Crnog mora i šire euroazijske sfere, uz naglasak na ulogu geografije, infrastrukture i mreža u održavanju tih veza, te novih istraživačkih metodologija. Smještanjem Jugoistočne Europe u šire srednjovjekovne globalne sustave, članak iskazuje očekivanje da će buduća istraživanja više osvijetliti aktivnu ulogu regije u transregionalnim-globalnim razmjenama, te ističe kako će njezina integracija doprinijeti razradi pojmovnog aparata globalne medievistike.

Koncept povijesne globalnosti, obično povezan sa studijama koje se tiču ranomodernog i suvremenog razdoblja, u medievistiku je formalno ušao tek prije nešto manje od četiri desetljeća, iako se počeci razmatranja mogu pronaći i u literaturi iz druge polovice 20. stoljeća.[2] Premda se još uvijek taj koncept istraživanja

[1] Ovaj rad nastao je kao rezultat nastavka istraživanja teme globalnosti, srednjeg vijeka i Jugoistočne Europe. Ranije sam izlagala s tom temom: „The Balkans in the Global Middle Ages", na Global Middle Ages Lecture Series 1: Round table discussion: What is Global History and is it applicable for the Middle Ages?, izloženo na Central European University, Department of Medieval Studies – MECERN, Budapest, Hungary (siječanj, 2017). Za moj prikaz ranijih trendova ovoga koncepta v. ZEČEVIĆ 2014. Također, rad predstavlja uvod u doprinos znanstveno-istraživačkom projektu „Hrvatska kultura i pisana baština u dugome trajanju: nacionalni i regionalni istraživački obrasci od srednjeg vijeka do suvremenosti (izvori, analiza, interpretacije)" koji se izvodi na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (NPOO 581-990-1013).

[2] Iako je teško istaknuti jednog znanstvenika ili djelo kao začetnika debate, danas se najčešće uzima da je to bila ABU-LUGHOD 1989, koja je na predmodernu povijest primijenila koncept

doživljava prilično ambivalentno te i dalje čeka svoju puniju konceptualizaciju, u suvremenoj medievistici primjenjuje se uglavnom u kontekstu predmodernih interakcija i oblika razmjene. U tome se fokus stavlja na oblike konektivnosti koji se tumače kao dugotrajni i strukturno integrirani, nasuprot epizodnim, slučajnim ili jednokratnim pojavama tzv. „vanjskih kontakata". U posljednje vrijeme globalna medievistika osobitu pozornost poklanja integracijskim kontaktima u regijama koje je tradicionalna historiografija prethodno gledala kao nepovezane ili da nisu imale vidljive oblike izravne povezanosti.[3] Prateći ove trendove, suvremena globalna medievistika dosad je najviše pozornosti pridala vezama između europskog Zapada, Bizanta, Islamskog svijeta i nekih dijelova Azije. U akademskoj debati o tim vezama srednjovjekovna Jugoistočna Europa jest prisutna, ali uglavnom zauzima tek marginalno mjesto, često predstavljena kao teško pristupačna, nestabilna i provincijalna „unutrašnjost".[4] Ono što dodatno umanjuje vidljivost regije je činjenica da se znanstvena pozornost uglavnom još uvijek usredotočuje na parametre regionalnih studija, ili, pak, prikazuje regiju kao „studiju slučaja" koja samo potvrđuje teorijska pitanja aktualne debate, ili tu debatu donekle „nadopunjuje", ali ne i bitno proširuje. Uz to, u regiji još uvijek prevladava tradicionalno prioritiziranje povijesnog diskursa o nacionalnim identitetima koje, ne samo da ne odražava njezino viđenje kao šire povijesne cjeline, već u nekim slučajevima pokazuje i staru imperijalnu percepciju europskog jugoistoka kao kulturno i civilizacijski retrogradne zone (u ovom kontekstu najčešće nazivane Balkanom), politički nestabilne i vrijedne samo epizodnog proučavanja, uglavnom u trenucima pojačavanja (suvremenog) sukoba, nedovoljno jasnog društvenog kontinuiteta i dinamike povijesne svakodnevice.[5]

---

svjetskih sustava (*world systems*). Rasprava se širila tijekom ranih 2000-ih, npr. PURCELL I HORDIN 2000, da bi osobit zamah doživljela od 2014. do 2015. osnivanjem časopisa *The Medieval Globe* i *Medieval Worlds: Comparative & Interdisciplinary Studies*, kao i istraživačkom mrežom *Defining the Middle Ages* (University of Oxford, 2012 – 2015) i projektom *Global Medieval Sourcebook* (University of Stanford, 2016 – 2021). Kao aktualni „statement of field" v. CHENG 2021, ali uz to svakako i nadasve značajan kritički pregled aktualnih problema u definiranju i primjeni koncepta, GÄNGER I OSTERHAMMEL 2024.

[3] Intelektualna pozadina ove perspektive može se pratiti od 70-ih godina 20. stoljeća u pristupu koji je svojstven svjetskoj povijesti (*world history*), te postkolonijalnim studijama koje je SUBRAHMANYAM 1997: 735–762 artikulirao kroz pristup povezanih povijesti (*connected histories*), potičući izučavanje širokih (*long-distance*) interakcija između različitih regija. Rana artikulacija perspektive globalnog srednjeg vijeka može se pratiti i u radovima povjesničara iz 90-ih godina 20. stoljeća, kada se debatiralo o eurocentričnosti i potrebi deeuropeizacije, odnosno proučavanju srednjovjekovne povijesti izvan Europe. Periodom formalizacije perspektive danas se obično smatraju godine počevši s 2010. Za kritički prikaz aktualnih pitanja v. HENG 2021; ERTL I OSCHEMA 2022: 787–801.

[4] BURBANK I COOPER 2010; CONRAD 2016. Za noviji pokušaj prikazivanja srednjovjekovne povijesti Balkana kao oblasti transregionalnih i globalnih tokova, v. MITTHOF, SCHREINER, SCHMITT 2019.

[5] Kao što je na to ukazala TODOROVA 2009, stereotipi o Balkanu tvorevine su dugog trajanja i percepcija akumuliranih različitih povijesnih interesa i okolnosti.

Iako su te predodžbe odavno prepoznate kao ciljani konstrukti regije i njezinih stanovnika kao europskog „Drugog“,[6] Jugoistočna se Europa u kontekstu srednjovjekovnog globalnog svijeta i danas, u najboljem slučaju, vidi kao tranzitna zona „makro-sila“ srednjega vijeka (Bizanta, Mletaka, Svetog Rimskog Carstva, Papinstva, Ugarskog Kraljevstva, Kraljevstva u Napulju, Osmanskog Carstva) ili, pak, zona njihovih isprepletenih (*entangled*) kontakata i utjecaja.

Perzistencija negativnih stereotipa o srednjovjekovnoj Južnoj Europi i njezina svojevrsna marginalnost u globalnom srednjovjekovlju nameću potrebu za preispitivanjem trenutnog stanja istraživanja u medievistici, te razmatranja kako inovativno pristupiti srednjovjekovnoj globalnosti u kontekstu pozicioniranja regije u predmodernim euroazijskim sustavima. Na tu potrebu ukazuje i aktualna ekspanzija komparativnih globalnih srednjovjekovnih studija, koja otvara razumijevanje povijesnih regija kao „prostora široke konektivnosti“,[7] a svakako i činjenica da je ta potreba neophodna – sada zapravo urgentna – u suvremenoj raspravi o etici, identitetu, memoriji i aktualnoj političkoj instrumentalizaciji regije.[8] U toj raspravi, srednjovjekovna Jugoistočna Europa nerijetko služi kao središnji prostor povijesnih narativa koje je mobilizirala suvremena politika, osobito novi oblici nacionalističkih ideologija i diskursa radikalnih desničarskih grupacija koje iz njih proizilaze.[9] Sukladno navedenome, detaljnije razmatranje položaja koji ova regija ima i treba imati u globalnom srednjovjekovlju nameće suvremenoj medievistici još i potrebu za visoko kritičkom refleksivnošću, kao i odgovornošću u interpretaciji srednjovjekovnih procesa, osobito esencijalističkih narativa prisutnih diljem regije.[10]

Na temelju navedenoga, u radu će se kritički evaluirati novija debata o globalnom srednjovjekovlju i mjestu Jugoistočne Europe u njoj, te ispitati kako ta debata može pospješiti vidljivost ove regije na mapi predmoderne globalnosti. K tome, naglasak će biti stavljen na temeljne teme i interpretacije aktualne debate, kao i glavne metodološke pristupe koji se u njoj promiču, te naposljetku i na pravce i trendove koji mogu značajnije produbiti istraživanja o doprinosu regije paradigmi srednjovjekovne globalnosti.

---

6 TODOROVA 2009.

7 SUBRAHMANYAM 1997; CONRAD 2016. Za primjere ovih komparacija, BROWN 2003; GREENWOOD 2007: 593–605; RAPP 2014; AIGLE 2017: 221–242; CLOSE 2024.

8 Kao primjer, POHL, WIESER, BORRI 2023.

9 DI CARPEGNA FALCONIERI 2011: 230–255. Pod „novim nacionalistima“ ovdje se podrazumijeva popularni naziv za aktualne oblike nacionalizma koji se na Balkanu manifestiraju od kraja 90-ih godina 20. stoljeća, često se identificirajući kao reakcija otpora prema globalizaciji i supranacionalnim institucijama. Za razliku od klasičnog nacionalizma, ovaj diskurs svoju radikalnost pravda zabrinutošću za kulturni, nacionalni i vjerski identitet nacije. U tome, diskurs rabi i revizionističke povijesne narative u kojima se glorificiraju prošlost i „heroji nacije“, VEREMIS 2014: 207–280.

10 TODOROVA 2009; CURTA 2013. Slično, MISHKOVA I DASKALOV 2025, o tome kako se debate s nacionalnog diskursa prebacuju na „historiografske ratove“.

„Globalnost" i srednjovjekovna Jugoistočna Europa

Da bismo razumjeli mjesto srednjovjekovne Jugoistočne Europe u aktualnoj debati o globalnom srednjovjekovlju, potrebno je prvo pojasniti što za suvremenu historiografiju znači „globalnost" u predmodernom kontekstu. Za razliku od suvremene globalizacije koja se u pravilu veže za koncept nacije i državne tvorevine, industrijski kapitalizam i njegove infrastrukture, specifičnost srednjovjekovne globalizacije su mreže razmjene, kretanja i komunikacije koje su povezivale udaljene prostore, te njihove promjene u dugom vremenskom trajanju (perspektiva *longue durée*).[11] No za medieviste te mreže nisu bile ograničene samo na ekonomsku razmjenu-trgovinu (npr. Put svile)[12] nego i na sve druge oblike razmjene – vjerske (npr. hodočašća u Svetu Zemlju),[13] diplomatske (npr. diplomatski darovi između vladara Perzije i Bizanta ili Mlečana i Osmanlija) i tehnološke (npr. transferi znanja ili usavršavanje oružja), unutar kompleksnijih mreža interakcije rasprostranjenih diljem Europe, Sredozemlja i Euroazije.[14]

U definiranju srednjovjekovne globalnosti, važno je istaknuti i to da ideja o sudjelovanju regija u globalnom sustavu srednjeg vijeka ne zahtijeva da se one gledaju kao dominantni centri moći; njihov globalni potencijal izražava se, prije svega, konektivnošću, posredovanjem i relacijskim angažiranjem.[15] Promotrimo li problem s te strane, Jugoistočnoj se Europi ne može nijekati bitan strateški položaj – smještena na križanju Sredozemlja, Dunavskog razmeđa i Euroazije, ona je nesumnjivo djelovala kao kanal prijenosa raznovrsnih lokalnih i globalnih utjecaja.[16] No ta uloga kanala prijenosa ne podrazumijeva istovremeno i uvijek jedinstvenost regije, pa su tako njezinu strukturu oblikovala jasno prepoznatljiva središta centralnog i istočnog Balkanskog poluotoka, koja su funkcionirala kao „trajna jezgra" (europski dio današnje Turske, Grčka, Bugarska, Srbija, Sjeverna Makedonija, Albanija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina), dok su neka bila njezini „fluidni" i „rubni" prostori (područja današnje Hrvatske, Slovenije, Mađarske, Rumunjske te dijelovi južne Italije, Egejskih otoka, Male Azije), čija je pripadnost regiji ovisila o širim političkim, gospodarskim i kulturnim konjunkturama, ali i vlastitoj dinamici,[17]

[11] MCCORMICK 2001; ABULAFIA 2011. Za osnovnu definiciju suvremene globalizacije, v. WALLERSTEIN 1974.

[12] MCCORMICK 2001.

[13] HAMILTON I HAMILTON 1998.

[14] SURBRAHMANYAM 1997; HORDEN I PURCELL 2000; CUTLER 2001: 247–278; ANGELOV 2007; BURBANK I COOPER 2010; LAIOU 2012; PEDANI 2018: 11–26; ZEČEVIĆ 2019: 277–304; BOURAS VALLIANATOS I STATHAKOPOULOS 2023.

[15] CHAKRABARTY 2000; CONRAD 2016.

[16] FINE 1987; CURTA 2013.

[17] Npr. granica koja je tijekom Seobe naroda (4 – 5 st.), te slavenske invazije (5 – 6 st.) prodrla unutar Apeninskog poluotoka ili, pak, granica između habsburške Ugarske, Mletačke Republike

iz čega je proizlazila i uvjetovanost, odnosno djelomična povezanost ovih područja sa središnjim dijelovima regije. Među istaknutim čimbenicima koji su bitno utjecali na definiranje prostora Jugoistočne Europe u srednjem vijeku nesumnjivo su bili politički konflikti, no tu svakako ne trebamo zanemariti niti prirodno-geografska obilježja prostora (doline rijeka, planinski klanci, riječne i obalne komunikacije) koja su uvjetovala kretanje ljudi i njihovu razmjenu, omogućujući strukturirane obrasce komunikacije i interakcije (npr. Via Egnatia, Dunavski koridor) putem kojih je predmoderna Europa, unatoč konfliktu, predstavljala zonu transregionalne cirkulacije, a odatle i dio šireg globalnog protoka između Sredozemlja, Srednje Europe, Crnog mora i Euroazijske stepe.[18]

U tradicionalnim povijesnim sintezama, kao i u popularnom diskursu, često se susrećem konstatacije da je Južna Europa od kasne antike preko srednjeg vijeka sve do današnjeg dana predstavljala „raskrižje" carstava, religija, trgovačkih putova, robe i ideja. U svojoj osnovi, ideja o regiji kao „raskrižju" zasnovana je na geografskoj interpretaciji ranog 20. stoljeća u kojoj se ona gledala kao diverzibilni prostor „prolaza" izložen vanjskoj intervenciji (Jovan Cvijić),[19] što je otvorilo vrata političkom narativu ranog 20. stoljeća o potrebi zajedničke regionalne zaštite.[20] Iako je suvremena historiografija odavno ukazala na to da koncept „raskrižja" predstavlja klišej,[21] promatranje regije u svjetlu tog klišeja ostalo je široko zastupljeno sve do danas, često služeći suvremenoj historiografiji (a svakako i popularnom diskursu) da miješanja rimskog, bizantskog, latinskog, slavenskog, a kasnije i osmanskog utjecaja objasni kao posljedicu „sudara" sila u kojima se kompleksnost visoko diverzibilnog društva regije uglavnom objašnjavala visokim stupnjem konflikta.[22]

---

i Osmanskog Carstva koja se neprestano reoblikovala, diktirana dugotrajnim konfliktom regionalnih (imperijalnih) sila toga vremena, ali i prirodnim, društvenim i ekonomskim krizama (međusobni odnosi lokalnog stanovništva, glad, bolesti, itd.).

18 FINE 1987; CURTA 2001.

19 CVIJIĆ 1918.

20 Npr. Mala Antanta osnovana 1921, koja je obuhvaćala Kraljevinu SHS, Rumunjsku i Čehoslovačku, ili ideja o Balkanskoj federaciji razvijena pod utjecajem francuske diplomacije, a koja je trebala obuhvaćati Kraljevinu Jugoslaviju, Rumunjsku, Grčku i Albaniju, a u nekim stajalištima i Bugarsku, donekle je materijalizirana u Balkanskoj Antanti iz 1934. s Kraljevinom Jugoslavijom, Rumunjskom, Grčkom i Turskom.

21 TODOROVA 2009, naglašavajući u tome sukobljene interese lokalnih politika, kao i nedostatak koordinacije u političkom grupiranju prilikom ispunjenja ove ideje, te činjenicu da su velike sile tog vremena aktivno okretale regionalne države jedne protiv drugih.

22 Koncept je izravno nastavio ĆOROVIĆ 1933 (geografije kao strukturne snage povijesti Balkana), a kasnije i ĆIRKOVIĆ 2004, doduše, nešto manje deterministički, predlažući Balkan kao zonu međusobnog presijecanja (*intersecting*) političkih svjetova. Kritičniji su, ali u osnovi zadržavajući osnovni koncept „raskrižja", radovi FINE 1983 (granica između carstava i zona promjenjivih suvereniteta), MAZOWER 2000 (zona preklapanja carstava definirana permeabilnošću i

Precizno govoreći, povezanost europskog jugoistoka s konceptom konflikta može se naći i u slici koju su projicirali pisci još od kasne antike sve do osmanskog osvajanja, a svakako i kasnije (Balkana kao dijela Istočnog pitanja). Ta slika je imala (ima, zapravo, i danas) višestruke slojeve i značenja (ideološko, političko, vojno), koji su mahom naglašavali nekoherentnost teritorijalnih integriteta, čestu mobilnost stanovništva te „preklapajuće" oblike autoriteta i moći.[23] Jugoistočna Europa u srednjem vijeku nije imala zajedničko ime, niti je njezino stanovništvo pokazivalo osjećaj regionalnog jedinstva, identificirajući se u najvećoj mjeri, kao što je to bilo uobičajeno u srednjem vijeku, kroz svoje lokalne političke ili vjerske afilijacije.[24] Osobito tendenciozan stereotip o Jugoistočnoj Europi projiciran je u humanističkom diskursu 15. stoljeća, koji je katastrofizirao osmansku ekspanziju (nakon bitke kod Nikopolja 1396, nakon pada Carigrada 1453. itd.), kao i u kasnijem habsburškom imperijalnom viđenju islamskog (donekle i pravoslavnog kao „šizmatičkog") Istoka kao izvora higijenske nečistoće, zaraze i civilizacijskog prevrata, odakle su ove slike ušle i u suvremene znanstvene i popularne predodžbe o regiji.[25]

---

intervencijom). Za detaljnije kritike, osim TODOROVA 2009, v. još i STOIANOVICH 1994 (*longue durée* ekonomski i socijalni sustav), CURTA 2006 (regija kao konstruirani prostor interakcije – raskrižje kao proces, a ne bit) i MATANOV 2022 (Balkan kao zona interakcije, ali s naglašenom refleksivnošću povjesničara).

23 Za kasnoantičku sliku o regiji kao duboko militariziranoj, barbariziranoj i kulturno nazadnoj, ZEČEVIĆ 2002: 165–182. Za humanistički diskurs koji je regiju izjednačio s antičkim Ilirikom (time je čineći dijelom humanističke Europe), ali i kao udaljenim i nepristupačnim – kulturno marginaliziranim – područjem, BISAHA 2023: 88–89, 137, 139.

24 Oba termina imaju višestruke konotacije (geografsku, političku, diplomatsku, povijesnu, itd.). Termin Balkan, inače tursko ime za planinu u antici zvanu *Haemus*, počinje se javljati tijekom 17. stoljeća (kao geografska konotacija), da bi u 18. i ranom 19. stoljeću ušao u vojne mape, a zatim i politički diskurs Velikih Sila (oko Bečkog kongresa, 1814 – 1815), kao pokušaj identifikacije europskog dijela Osmanskog Carstva južno od Dunava, a sjeverno od Sredozemlja (prethodno definiranog kao „Europska Turska"). Termin Jugoistočna Europa začeo je HAHN 1861: 2, n. 2, svojom kovanicom „Jugoistočni poluotok" (*Südosthalbinsel*), skrećući tako iz nomenklature osmanske administrativne geografije, kao i europske klasične kulture i diplomacije, u njemačke geo-političke aspiracije prema slavenskom, osmanskom (Istočno pitanje) i Bliskom istoku. Naziv je dalje sistematizirao (termin *Südosteurope*) njemački geograf FISCHER 1892: 65, naznačavajući potrebu za točnijim i neutralnijim terminom od termina Balkan, dotad populariziranog kroz putopise zapadnih Europljana koji su u sklopu diplomatskih i drugih misija, te i putovanja Velikom turom (*The Grand Tour*) posjećivali ove krajeve (više o ranoj upotrebi termina, DRACE-FRANCIS 1999: 117–127). Uprkos nastojanjima znanstvenika da termine drže neutralnima (MAULL 1929: 299), politička konotacija oba termina je nadvladala geografsku tijekom 30-ih i 40-ih godina 20. stoljeća, osobito *Südosteurope* koja je integrirana u nacističku geo-politiku kao dio strateške ekonomske i političke sfere ekspanzije i utjecaja Njemačkog Reicha (*Wirtschaftsraum Grossdeutschland Südost*). Nakon Drugog svjetskog rata koncept Balkana nastavio je funkcionirati u blokovskom svijetu kao paradigma fragmentiranosti, međuetničkog sukoba i nestabilnosti, da bi Jugoistočna Europa u velikoj mjeri povratila svoju „neutralnu" konotaciju koja se često koristi u znanosti (JELAVICH 1983; TODOROVA 2009). Termin Balkan ostaje, međutim, i dalje popularan, iako se u znanosti i dalje pažljivo preispituju njegove konotacije i povijesne implikacije (MISHKOVA 2018).

25 OKEY 2007.

Politički gledano, jugoistok srednjovjekovne Europe definiran je pluralnošću, partikularnošću i nestabilnošću centralne vlasti. Stoga se u suvremenoj historiografiji često susrećemo stajališta da su imperijalne formacije toga vremena – Bizant, Karolinško i, nakon njega, Sveto Rimsko Carstvo, te Latinsko Carstvo nastalo nakon IV. križarskog pohoda (1204), Mleci, i, konačno, Osmanlije prije zauzimanja Carigrada 1453, a ponegdje u široj regiji i nakon toga – „konfliktno koegzistirale" s lokalnim dinastijama, polu-autonomnim gospodstvima i hibridnim tvorevinama formiranim na samoj granici ili u njezinu širem krugu i kontekstu.[26] U takvim uvjetima vlast je često bila „pregovarana" (*negotiated*) različitim oblicima posredništva umjesto da je bila generički implicirana ili jednostavno nametnuta, što je rezultiralo nejednakim razinama centralne vlasti. Tako je npr. kontrola Bizanta, nakon doseljavanja Slavena u unutrašnje dijelove Balkana bivala sve više fragmentirana, a na koncu su je i izravno provodili lokalni akteri moći, nezavisno od centra carske vlasti u Carigradu (Sklavinije ranog srednjeg vijeka, župan Nemanja i banovi u Bosni druge polovice 12. stoljeća). Zbog takvih situacija regiju je teško promatrati isključivo kroz postojeće imperijalno-centrične modele političke organizacije, te se, umjesto toga, čini primjerenijim sagledavati ju kroz oblike tzv. „prilagodljivih" lokalnih političkih praksi.

Dobro je poznato da je prostor srednjovjekovne regije bio visoko pluralan i u religioznom i kulturnom pogledu. Sredinom Balkanskog poluotoka pružala se linija razgraničenja rimokatoličkog („latinskog") i pravoslavnog („grčkog"/ južnoslavenskog) kršćanstva, a međusobni utjecaji ovih denominacija preklapali su se još dugo nakon Velike šizme 1054. godine.[27] Dihotomiji dviju kršćanskih denominacija treba dodati još i lokalne kritike kršćanske crkve i klera u vidu dualističke hereze poput bogumilizma (10. st.) i Crkve bosanske (12. st.), kao i kanale transfera utjecaja koje su od kasnog srednjeg vijeka širili judaizam i islam. Ovi različiti „konfesionalni krajolici" (*confessional landscapes*) često su bili konfliktni, ali nisu bili rigidno fiksni, što je rezultiralo razvojem tzv. situacijskih religioznih identiteta i specifičnom društvenom praksom primjenjenom na lokalnoj razini.[28] S takvom situacijom srednjovjekovna Jugoistočna Europa „komplicira" suvremene globalne narative o srednjem vijeku koji anakrono (jer, često su bazirani na suvremenom poimanju religioznosti) nastoje pronaći specifične forme antagonizma, rivalstva, i konflikta, pretpostavljajući da između konfesionalnih blokova postoje jasno postavljene demarkacijske linije. No raznovrsni oblici dokumentirane vjerske suradnje, sinergije, pa čak i sinkretizma zabilježeni u regiji (neki čak recidivirajući i do današnjih dana) ukazuju na sasvim suprotno – da su u srednjovjekovnoj Južnoj Europi postojali dublji procesi vjerske koegzistencije, što

[26] FINE 1987; STAVRIANOS 2013; MITTHOF, SCHREINER, SCHMITT 2019.

[27] FINE 1994; MLADENOV 2024.

[28] TODOROVA 2009: 38–88; BIEBER 2000: 13–27.

je ne čini više samo „razdijelnom“ i „graničnom“ zonom između srednjovjekovnog Istoka i Zapada već i zonom aktivne rekonfiguracije globalnih procesa u kojima su oblici povezanosti bili zasnovani na kumulativnim, a ne na linearnim formama interakcije. Štoviše, djelovanjem mreža, srednjovjekovna vjerska (i šira kulturna) interakcija i razmjena u ovoj su se regiji širile ili skupljale (nekada, naravno, i surađivale) te redefinirale u svom odgovoru na političku promjenu, vjerske sukobe ili prirodne nepogode.[29] Iz toga proizilazi slika srednjovjekovne Jugoistočne Europe kao višeskalnog, spajajućeg prostora koji omogućava integraciju lokalne povijesti u šire globalne okvire, istovremeno čuvajući unutarnji diverzitet regije i njezinu ovisnost o lokalnim povijesnim okolnostima.[30]

Izloženi diverziteti i divergentnosti srednjovjekovne Jugoistočne Europe nameću sljedeće pitanje: što Jugoistočna Europa srednjega vijeka može donijeti suvremenoj globalnoj medievistici? Svakako jedan od bitnih dobitaka proizlazi iz činjenice da koncept srednjovjekovne globalnosti, iako je suštinski anakron (budući da je prvobitno definiran za interpretaciju tekovina suvremenog svijeta), govori o prirodi povezanosti i značajkama veza regije u vrijeme daleko prije naših suvremenih poimanja globaliteta. Ova spoznaja omogućava dalje primjenu praktičnog i konceptualno produktivnog (zapravo svojstveno heurističkog) okvira u proučavanju procesa povijesne promjene u široj vremenskoj i prostornoj ljestvici – primjerice, analizu obrazaca naseljavanja u dužem vremenskom trajanju, višegeneracijski održavanih ruta trgovinske razmjene ili pak kohabitualne ekološke interakcije različitih zajednica (etničkih, vjerskih, društvenih).[31] Druga korist je mogućnost podobrobnijeg razmatranja konektivnosti i relacijskih procesa imperijalnih sila prisutnih u regiji,[32] te njihove usporedbe sa sličnim procesima u drugim dijelovima srednjovjekovnog svijeta,[33] odakle se dalje izvodi i produbljenje kritike suvremenih nacionalnih politika koje nameću anakrone utilitarne pojmove o regiji, kao i zloupotrebe njezine povijesti.[34] Nadalje, koncept globalne

[29] Kao primjere ovih trendova možemo uzeti masovnu migraciju stanovništva iz različitih dijelova Balkana pred osmanskim osvajanjem 15. – 18. stoljeća, u kojoj su neke grupe seljaka-vojnika katolika (Šokci, Bunjevci) kohabitirale s pravoslavnim grupacijama (u područjima današnje Bačke u Srbiji i Mađarskoj) ili, slično, i trgovce iz različitih etničkih grupacija Epira, središnje Grčke i Egejskih otoka, amalgamirane s Grcima u njihovim novim staništima na talijanskom jugu kao „Levantini“.

[30] Dobar noviji primjer povezivanja lokalnog s globalnim kontekstom, WACHTEL 2008, iako autor i zadržava definiciju srednjovjekovne regije (kao i iste u kasnijim epohama) kao „granice“. U novije vrijeme, također, MITTHOF, SCHREINER, SCHMITT 2019; SCHMITT 2021.

[31] O trendovima „ekološke kohabitacije“ diskutiralo se sekciji 1511 kongresa medievista u Leedsu (International Medieval Congress in Leeds): Managing God’s Wrath: Socio-Cultural Responses to the Impacts of Environmental Disasters in Central and South-Eastern Europe.

[32] ANČIĆ, SHEPARD, VEDRIŠ 2018.

[33] BURBANK I COOPER 2010; ABULAFIA 2011.

[34] TODOROVA 2009; CURTA 2013.

srednjovjekovne Jugoistočne Europe izravno je koristan i metodološki, svojim prioritiziranjem relacijskih pitanja – primjerice, mjerenjem stupnja konektivnosti ili povijesnog djelovanja (*agency*).[35] Takav pristup umanjuje promatranje regije kao periferije, te je izravno čini jednom od kritičkih točki istraživanja načina na koji su globalni srednjovjekovni svjetovi funkcionirali u praksi.

Jugoistočna Europa u globalnom srednjem vijeku

Sadašnje znanje o srednjovjekovnoj globalnoj Jugoistočnoj Europi uvjetovano je, ali u velikoj mjeri i ograničeno, zbog nekoliko trendova. Jedan od njih je definiranje srednjovjekovne regije preko nacionalnih narativa 19. i 20. stoljeća. U tim narativima dominiraju teme izgradnje nacije i države, zbog čega se srednji vijek kao predmet povijesti, sa svim svojim osobitostima, uglavnom svodi na proučavanje državina i etničkog porijekla populacije u granicama koje prate suvremene nacionalne, lingvističke i konfesionalne linije („nacionalne granice", „povijesni prostor nacija"), a unutar kojih se prioritiziraju kontinuitet, autohtonija i predmoderni čimbenici koji su uvjetovali pojavu nacionalnih država. Takav fokus stvorio je tenziju između regionalnih/nacionalnih historiografija s jedne i globalnih/transregionalnih pristupa s druge strane, posebice oko toga što potonje inzistiraju na konektivnosti, međupovezanosti i prekograničnom djelovanju (*cross-border agency*).[36] Značajan model za savladavanje te tenzije postavio je Florin Curta svojom monografijom *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500–1250*. Iako u njemu nije naglasio da će se primarno baviti globalnošću srednjovjekovne regije, Curta je svojim fokusom na dijakrone povijesne procese u širokom području od Crnog mora do Jadrana pokazao oblike srednjovjekovne regionalne (pa i transregionalne) povezanosti koji nadilaze suvremene granice nacionalnih država.

Medieviste koji se bave poviješću Jugoistočne Europe posebno zanimaju modaliteti redefinicije regije iz njene uske eurocentrične definicije, kao i njezina inkorporacija u tzv. *cross*regionalnu dinamiku koja pokazuje ili uspoređuje razvijene

[35] ŠTIH 2015; PREISER-KAPELLER 2015; PREISER-KAPELLER 2017.

[36] STOIANOVICH 1994; STEPHENSON 2000; CURTA 2006; MATANOV 2022. Od radova pojedinačnih konteksta i studija slučaja izdvajamo: MCKITTERICK 1983 (regija između Karolinga, Bizanta i Papinske Države), a u novije vrijeme BUDAK I RAUKAR 2006 (Hrvatska u europskom kontekstu) i ANČIĆ, SHEPARD, VEDRIŠ 2018 (Jadran između Karolinga i Bizanta); ANGOLD 1997 (Bugarska i Srbija u bizantskoj regionalnoj diplomaciji); SINOR 1990 (makroregionalna perspektiva koja povezuje Balkan s euroazijskim globalnim tokovima); GOLDEN 2003 (Balkan kao dio migracijskog koridora koji je povezivao Euroaziju i Europu); MOLNÁR 2025 (Dubrovački trgovci u osmanskoj južnoj Transdanubiji). U širim globalnim okvirima, SPUFFORD, WILKINSON, TOLLEY 1986 (Jugoistočna Europa između Sredozemlja, Egeja i Crnog mora); FRANKOPAN 2015; BARKER 2019; POHL 2024 (kretanje i transformacija u Euroaziji).

veze između odvojenih, često i veoma udaljenih regija.[37] No kako u tome može doći do zamagljivanja lokalnih specifičnosti,[38] a time i otežavanja usklađivanja makro-povijesnih narativa s dubokim regijskim posebnostima, ne čudi zašto još i danas prevladava jak trend njezina reduciranja na „pozadinu" narativa „velikih sila" srednjega vijeka.[39] To stajalište nalazimo još kod Johna A. Finea, čija su djela organizirala srednjovjekovnu povijest Jugoistočne Europe oko njezinih ključnih dinastičkih i teritorijalnih narativa. S druge strane, Fine je inzistirao i na političkoj „fluidnosti" sila koje su stvarale te narative, njihovoj *cross*-kulturnoj interakciji i nestabilnosti srednjovjekovnog identiteta, označivši tako i točku početka globalnog narativa o regiji i njegova odvajanja od izolacionističkih i striktno nacionalnih modela.

Metodološki prekoret u regionalnoj medievistici koji je uslijedio nakon Finea u velikoj mjeri stajao je pod utjecajem historiografskog diskursa o Sredozemlju. U novije vrijeme, taj diskurs reflektira viđenje Sredozemlja kao modela mikro-regija, ekološkog diverziteta i guste konektivnosti,[40] što se pokazalo posebno produktivnim za razumijevanje srednjovjekovnog Jadrana, ali i njegova „balkanskog" zaleđa, gdje se fragmentacija i mobilnost sada vide kao strukturne karakteristike, a ne kao anomalije regionalnog razvoja.[41] Na taj način, Jadran i unutrašnjost Balkanskog poluotoka integrirani su u narativ šireg Sredozemlja dugog trajanja, s fokusom na pomorsku razmjenu i interkulturne kontakte.[42] U suštini pomorski i centrično fokusirani na Sredozemlje (unutrašnjost Jugoistočne Europe kao „produžetka sredozemne konektivnosti"), takvi stavovi nedvojbeno su i bitni jer unutrašnjost Jugoistočne Europe dovode u izravnu vezu sa širom sredozemnom cirkulacijom.

Unutrašnje dijelove regije, pak, medievisti globalnog srednjovjekovlja vide još i kao spoj dugog trajanja s razmjenom u širokom prostoru kontinentalnog zaleđa, kao i susjednih regija unutar kontinenta s kojima je ovo zaleđe imalo kontakte. McCormick je ovaj spoj prepoznao u centralnim rutama razmjene „na duže relacije" evidentiranim još u ranom srednjem vijeku,[43] ukazujući u tome na osobit značaj Dunavskog koridora i Via Egnatia za povezivanje Bizanta i Sredozemlja

[37] Trenutno, *Central European and Balkan Studies*, sv. 34 za 2025, u izdanju Poljske akademije znanosti i umjetnosti, može poslužiti kao primjer aktualnog akademskog časopisa s multidisciplinarnim fokusom na Jugoistočnu i Srednju Europu.

[38] DE SOUZA 2024 daje zanimljiv osvrt na problematiku širenja temporalnosti i njezine „privremenosti", osobito u segmentima gdje se srednji vijek transformira u novu modernu epohu.

[39] FINE 1987; CURTA 2001.

[40] HORDIN I PURCELL 2000; IVETIĆ 2022.

[41] WICKHAM 2023; SADOWSKI 2024.

[42] ABULAFIA 2011.

[43] MCCORMICK 2001.

sa sjevernom Europom. Ovo razmatranje dovelo je do preispitivanja tradicionalnog stajališta o ekonomskoj stagnaciji srednjovjekovnog Balkana, te je pokušalo čvršće pozicionirati regiju u sustave globalne cirkulacije.[44] S druge strane, Curtino odbijajanje etnogenetskih modela nametnutih tradicionalnom historiografijom smjestilo je regiju u širi transregionalni euroazijski kontekst, naglašavajući u tome kao istaknute čimbenike mobilnost, interakciju i političku uvjetovanost, što ga je pribiližilo kritici koju globalni povjesničari predmoderne epohe upućuju trajno fiksiranim esencijalističkim identitetima.[45]

Metodološki gledano, u studijama srednjovjekovne globalne Jugoistočne Europe svakako se može primijeniti Subrahmanyamov koncept „povezanih povijesti" (*connected histories*).[46] Iako je ovaj koncept razvijen da objasni povijesni razvoj Euroazije ranomodernog perioda, njegova fokusiranost na interakcije – bez teleoloških pretpostavki njihova spajanja – pokazuje se kao posebno prihvatljiva u istraživanjima oblika povezanosti zajednica i identiteta, kao i kulturnih transfera kakvi su se događali u Jugoistočnoj Europi tijekom srednjega vijeka.[47] Drugi bitan koristan pristup dolazi iz tzv. relacijskih metodologija.[48] Ove metodologije umjesto „država", „carstava" ili, pak, same regije, za elemente svojih istraživanja uzimaju veze, interakcije i kooperativnost. Pristup su u novije vrijeme koristili Monique O'Connell, Mladen Ančić, te Élisabeth Malamout i Mohamed Ourefelli, ispitujući kako su elite Jugoistočne Europe – dinastije, aristokracija i merkantilni patricijat pomorskih gradova – djelovale unutar međusobno prožimajućih bizantskih, latinskih i jadranskih mreža, empatizirajući asimetriju, uvjetovatnost i selektivno sudjelovanje umjesto linearne difuzije djelatnosti navedenih čimbenika.[49]

Bitan metodološki pristup koji bi tek mogao dati značajan impetus studijama srednjovjekovnog Balkana dolazi i iz perspektive mikro-povijesti.[50] Među njegovim novijim primjerima izdvaja se pristup Francesce Trivellato koji povezuje lokalne primjere slučaja s globalnim procesima razmjene i povjerenja.[51] Iako fokusiran na ranomoderne kontekste, taj pristup pokazuje se kao koristan za sa-

[44] U svojoj osnovi braudelijanska, ova ideja pretpostavlja kretanja u povratnim krugovima umjesto linearnog kretanja samo u jednom pravcu. Također, ona podrazumijeva uzajamnost, povratnost informacije i međusobne zavisnosti, s naglaskom na promjeni. Za primjere v. ASLANIAN 2011; STANDEN 2014; GREEN 2015; GREEN 2020.

[45] CURTA 2001.

[46] SUBRAHMANYAM 1997.

[47] DASKALOV, MISHKOVA, MARINOM, VEZENKOV 2017.

[48] Npr. CRAWLEY QUINN 2024.

[49] O'CONNELL 2009: 22; ANČIĆ 2010; MALAMUT I OUREFELLI 2012.

[50] MAGDALINO 2007, kao primjer kako studije lokalnih bizantskih društava pokazuju mogućnosti analize mikro-razine u spoznavanju šire imperijalne i transregionalne dinamike.

[51] TRIVELLATO 2009.

gledavanje fragmentiranosti migrirajućih zajednica naseljenih u srednjovjekovnoj Jugoistočnoj Europi i njihova djelovanja u širem globalnom prostoru.

Na polju religije, Janet i Bernard Hamilton su, smjestivši bogumilstvo u šire euroazijske tokove, pokazali da hereze srednjovjekovnog Balkana nisu bile izolirani fenomeni.[52] Njihov je pristup bitan zbog svoje naglašene komparativnosti, te isticanja značaja mobilnosti vjerskih ideja i njihovih prihvaćanja/širenja izvan političkih i konfesionalnih granica regije. Na polju kršćanskih praksi, pak, Trpimir Vedriš, Gábor Klaniczay i Dorottya Uhrin ukazali su na kultove svetaca kao na transregionalni mobilni kulturni kapital, smjetivši u tome Jugoistočnu Europu u širu paneuropsku religioznu mrežu s centrom u Rimu. Konceptualizirajući vjerovanje kao praksu uvjetovanu interakcijskim spletom lokalnih praksi i širih institucionalnih struktura, a ne kao fiksiranu monolitnu doktrinu,[53] te uočavajući mjesto regije u širokoj difuziji procesa kao što su translacija, transmisija, adopcija i reinterpretacija kršćanskih svetačkih kultova, ovi pristupi danas omogućuju kompleksniju analizu narativa globalnosti i napuštanje ideje o globalnom srednjem vijeku kao dobu fiksiranih, stabilnih i razgraničenih konfesionalnih blokova.[54]

Novija istraživanja globalnosti europskog jugoistoka srednjeg vijeka reflektiraju i interdisciplinarne perspektive koje u debate uvode povijest okoliša i klime, bioarheologiju i studije materijalne kulture, otvarajući time nove empiričke mogućnosti za rekonstruiranje dugotrajnih obrazaca poput naseljavanja, mobilnosti i uprave resursima, a time potvrđujući i aktivnu ulogu Jugoistočne Europe u dinamici globalnih ekoloških, ekonomskih i religijskih sustava srednjega vijeka.[55] Među pristupima koji pozivaju na nove načine integriranja regije ističe se opus Chrisa Wickhama, koji kombinira komparativnu analizu društvenih, ekonomskih i političkih struktura s naglaskom na kontinuitete dugog trajanja i regionalne varijacije,[56] kao i Curtine arheološke studije koje pokazuju kako se globalne veze mogu prepoznati u predmetima, povijesnim krajolicima i obrascima naseljavanja čak i kada nisu jasno artikulirane narativnim izvorima.[57]

Perspektiva suvremenih postimperijalnih studija otvara još jednu mogućnost za uključenost regije u širu debatu o globalnom srednjovjekovlju. Ova perspektiva

---

52 HAMILTON I HAMILTON 1998. Važno je napomenuti da je veze između bosanskih heretika i dualističkih sekti na Zapadu (katari) proučavao još i Anto Babić (npr. BABIĆ 1972: 273–278), no, nažalost, njegovi radovi, iako detaljni i autentični, ostali su nevidljivi zapadnim povjesničarima koji se bave ovom temom.

53 ARNOLD 2005.

54 VEDRIŠ, KLANICZAY, UHRIN 2022. Također, cf. VASILJEVIĆ 2022.

55 HORDEN I PURCELL 2000; MCCORMICK 2001; LAIOU 2007; SOKOL 2016; ANČIĆ 2016; PREISER-KAPELLER 2018; VIDAL-RONCHAS, RAJIĆ ŠIKANJIĆ, PREMUŽIĆ, RAPAN PAPEŠA 2018; VRANIĆ 2021.

56 WICKHAM 2005.

57 CURTA 2006; CURTA 2013; CURTA 2019.

pruža teorijski okvir za analiziranje carstava kao nejednakih, „pregovaranih" (*negotiated*) i lokalno posredovanih entiteta, što se u srednjovjekovnom kontekstu može efektivno svakako primijeniti na bizantsku, a kasnije i osmansku vlast u regiji.[58] Jedan od prvih koji je krenuo u tom pravcu je Mark Whittow, čiji je fokus na regionalnom diverzitetu, kao i na lokalnom djelovanju (*agency*) unutar imperijalnih sustava, naveo na preispitivanje monolitnih modela moći carstva Romeja.[59] Također, rad Dimitra Angelova na problematici bizantske političke ideologije pokazao je kako je carski jezik autoriteta i moći bio adaptiran i reinterpretiran u lokalnom kontekstu regije.[60]

Blizak ovom diskusu je i pristup refleksivnosti. Baziran na teorijskim intervencijama putem kojih se osigurava promatranje kroz prizmu ljestvice, a zatim i kritiku eurocentričnosti, ovaj pristup ima za cilj jačanje svijesti povjesničara o vlastitim vrijedonosnim kategorijama, pretpostavkama i položajima koje oblikuju svoje interpretacije prošlosti.[61] Perspektiva ovoga pristupa omogućuje integraciju Jugoistočne Europe u globalnu srednjovjekovnu povijest bez reproduciranja teleoloških ili civilizacijskih hijerarhija.

U posljednje vrijeme, sve više pozornosti traže komparativne i mrežno-orijentirane metodologije. Digitalna humanistika i analiza mreža uvelike se koriste za istraživanje diplomatskih, crkvenih ili infrastrukturnih veza u Jugoistočnoj Europi, pokazujući kako regije koje su se tradicionalno proučavale kao zasebne ili izolirane pojave mogu biti ponovo osmišljene kao čvorovi (*nodi*) unutar šireg srednjovjekovnog svijeta.[62] Analizirajući mreže prema modelima koje su predložili Michael McCormick i Peregrine Horden, Claudia Rapp i Ioannes Stouraitis promatraju mobilnost u regiji, predstavljajući tako europski jugoistok kao mjesto strukturirano prekograničnim kretanjem umjesto njegovim zaustavljanjem na fiksiranim granicama.[63] Također, dijakrono istraživanje mreža izbjeglica s osmanskog Balkana na europskom Zapadu kasnog srednjeg vijeka i ranomoderne epohe, ukazalo je na šire talijanske i habsburške utjecaje kojima su emigranti iz regije bili izravno izloženi, ali i na povratne pravce tog utjecaja koji su se izravno očitovali u samoj regiji, te uz to i na specifične društvene resurse u izgradnji veza i mreža putem kojih se odvijala integracija emigranata u nova društva, kao i utjecaje ovih procesa u dugotrajnom (ali situacijskom) oblikovanju njihove memorije.[64] Metode

[58] BURBANK I COOPER 2010.

[59] WHITOW 1996.

[60] ANGELOV 2007.

[61] CHAKRABARTHY 2000; CONRAD 2016. Kao inovativan pokušaj prebacivanja ovog preispitivanja u književni narativ (lik bizantskog cara Bazilija II., 976 – 1025), HARRIS 2023.

[62] LYTVYNENKO, SKOWRONEK, RABUS, PEEV, PETROVSKI 2025.

[63] RAPP I STOURAITIS 2024.

[64] ZEČEVIĆ 2019; ZEČEVIĆ 2022.

digitalnih humanističkih znanosti, kao i analize mreže, još uvijek su u procesu definiranja,[65] no unatoč njihovoj „nesavršenosti" ne mogu se poreći vidljivi preliminarni rezultati u istraživanju šire i kompleksnije konektivnosti predmodernih stanovnika regije.[66]

Zloupotrebe povijesti koje nacionalne historiografije često previđaju ili čak ohrabruju,[67] svakako su jedan od uzroka svojevrsnog gušenja narativa o globalnom srednjovjekovnom Balkanu, te stoga njihova kritika pripada ključnim agendama povjesničara koji se bave predmodernom globalnošću regije. U ovoj kritici neizbježno polazište svakako je djelo Marije Todorove *Imagining the Balkans* koje i danas stoji kao centralno štivo u razumijevanju načina na koji je regija bila konstruirana kao Balkan u negativnom smislu tog termina, odnosno, kao europska margina i problematično područje.[68] U novije vrijeme, u ovom pravcu ide i doprinos Marie-Janine Calic,[69] koja Jugoistočnu Europu vidi kao „raskrižje", ali međupovezano i dinamično, karakterizirano transnacionalnim interakcijama i mrežama velikih udaljenosti. Koristeći metaforu „velikog lonca", Calic kritizira stereotipe i metodološki nacionalizam koji predstavlja regiju kao odvojenu od europske povijesti na isti način kako to rade i „vanjski" narativi. Slično promatranje problematike pokazao je i Hristo Matanov koji srednjovjekovnu regiju promatra kao zajednički (*shared*) povijesni prostor preklapajućih suvereniteta i fluidnih identiteta, bez fiksiranih „nacija". Matanov kritizira projiciranje suvremenih etničkih identiteta na srednjovjekovnu povijest, ističući nužnost promjene upita od suvremeno toniranog „cuius Regio" (čije je kraljevstvo) do „kako su moć, lojalnosti i identitet" djelovali na razvoj regionalnih relacija u srednjem vijeku.[70]

---

65 Kao primjer dobre prakse i intituciju koja postavlja standarde u digitalnoj medievistici svakako treba spomenuti *Institut für Mittelalterforschung* Austrijske akademije znanosti (*Österreichischen Akademie der Wissenschaften*) u Beču i njezinu *Die Abteilung Byzanzforschung*. Među novijim primjerima rasprave o digitalnoj standardizaciji u proučavanju predmoderne Europe ovdje treba spomeuti i radionicu za postdoktorande, Searching Digital: Methods, Tools and Standards of Research in Digital Humanities, u organizaciji Centra za studije Balkana na londonskom sveučilištu Goldsmiths, u suradnji s Odsjekom za povijest umjetnosti Sveučilišta Birkbeck i potporom CHASE Doctoral Training Partnership, koja je održana u Londonu tijekom lipnja i rujna 2021.

66 Kao dobar primjer za razumijevanje lokalnih političkih, društvenih i ekonomskih mreža u širem kontekstu, uz primjenu digitalnog mapiranja i vizualizacije, POPOVIĆ I POLLOCZEK 2017: 170–194.

67 DJOKIĆ 2009.

68 TODOROVA 1997. Također i GEARY 2002; DI CARPEGNA FALCONIERI 2011. Danas je u političkom i popularnom europskom Zapadu još uvijek uvriježeno viđenje Balkana kao generatora konflikta, podgrijano debatom o mogućoj „balkanizaciji" Ujedinjenog Kraljevstva koju je 2007. pokrenuo Gordon Brown, tada kancelar (kasniji premijer) u svom političkom komentaru o škotskom i velškom separatizmu.

69 CALIC 2019.

70 MATANOV 2022.

Jugoistočna Europa/Balkan u globalnom srednjem vijeku: ključne teme aktualne debate

Sumirajući glavne historiografske pristupe i pravce novijeg razvoja debate o srednjovjekovnoj Jugoistočnoj Europi, primjećujemo nekoliko tema koje se regionalnoj medievistici nameću kao ključne u aktualnim istraživanjima. Prva od njih je potreba za razrješenjem pojma „raskrižja". Politički život regije temeljene na tradiciji Rimskog Carstva, odnosno Bizanta kao njegove nasljednice na grčkom (i slavenskom) Istoku, funkcionirao je, sam po sebi, kao globalna sila koja je povezivala Sredozemlje, Jugoistočnu Europu i Srednji Istok, te je u široj političkoj dinamici tog kruga kontinuirana interakcija srednjovjekovnih carstava (ratovi, savezi, brakovi, sporazumi) imala izravne reperkusije i izvan regije (diplomacija na više razina, „ženska" diplomacija putem brakova, itd.), ali i unutar nje, utječući na oblikovanje lokalne centralne vlasti (Kraljevstvo Bosne), kao i imperijalnih legata (Prvo i Drugo Bugarsko Carstvo, Dušanovo Carstvo), i aproprijacija imperijalnog nasljeđa u migracijama postbizantske epohe izvan samog prostora Balkana.[71]

Druga bitna tema je određenje Jugoistočne Europe kao zone kontakta, što povlači potrebu za redefinicijom koncepta granice srednjovjekovne regije. Kako je već rečeno, regija se više ne vidi isključivo kao fiksirana i marginalizirana granica, nego kao zona kontakta u kome su se imperijalni modeli, administrativni sustavi i političke ideologije međusobno izmjenjivali i adaptirali. Dobri primjeri za to su kada su lokalni vladari regije usvajali bizantske vladarske i upravne titule, cirkulacija cermonijalnih praksi i zakonskih tradicija, jednako kao i oblici hibriditeta vlasti koji osim paradigmi interakcije pokazuju i kako je Jugoistočna Europa mogla biti istovremeno i recipijent i generator lokalne, regionalne i šire euroazijske političke kulture. Kako se vidi iz primjera tzv. latinskih obitelji u Grčkoj (npr. de Villehardouin na Peloponezu, Gatiluzi na Lesbosu, itd.), koje su, naselivši se u tom području nakon IV. križarskog pohoda, između 13. – 15. stoljeća amalgamirale svoje francuske/talijanske („zapadne", „latinske") strukture moći s lokalnim bizantskim modelima, gradeći tako strategije opstanka, a zatim i uzdizanja do faktički nezavisne moći.[72]

U istraživanjima trgovine i ekonomskih mreža, važno je napomenuti pojačan interes za povezanost srednjovjekovne Jugoistočne Europe s trgovinskim rutama koje su spajale Sredozemlje sa Srednjom Europom i Crnim morem. Putovi kao što je Via Egnatia, ali i niz lokalnih ruta povezivali su Jadran i Egej s Carigradom, cirkulirajući metale i druge lokalne proizvode (domaću tkaninu poznatu kao *rascia*,

[71] Dok je sam koncept definiran još prije Drugog svjetskog rata (IORGA 1935), primjer za noviju interpretaciju SCHILB 2021.

[72] PINELLI 2011; PINELLI 2013; WRIGHT 2014; PINELLI 2015; ZECEVIC 2019.

drvo, sol, žir, radnu snagu/robove, stoku, poljoprivredne proizvode) izvožene iz zaleđa regije, a uvozeći luksuzne proizvode (npr. začini) ili gotove predmete pravljene od tekstila iz Azije, stakla iz Europe i po inovacijama islamskog svijeta. U tome se, uz dobro poznati Dubrovnik (Ragusa), sada promatraju i drugi centri istočnog Jadrana (Zadar, Šibenik, Kotor, Skadar, Drač ili Valona) koji su funkcionirali kao trgovačka čvorišta povezujući unutrašnjost regije s velikim sredozemnim rutama koje su vodile Venecija i Đenova, ali i transregionalno, s Kraljevstvom Napulja/Aragonom, komunama u srednjom Italiji i Firencom.[73] Gradovi na Jadranu bili su tranzitne točke razmjene,[74] a time i aktivni sudionici u transregionalnoj trgovini, kao i u počecima globalnog pomorstva ranomoderne epohe (npr. Korčula, Perast).

Religija je svakako bila jedna od najznačajnijih globalizirajućih snaga srednjovjekovnog svijeta, a njezin učinak duboko je utisnut i u srednjovjekovnu Jugoistočnu Europu. Kristijanizacija Južnih Slavena i danas stoji kao velika tema globalne medievistike, usprkos postojećem, svakako ne beznačajnom znanstvenom diskursu o toj temi.[75] Suvremena debata ne promatra samo političku podijeljenost i vjersku podjelu svijeta na rimokatolički Zapad i pravoslavni Istok (veze s centrima moći, Rimom, Carigradom, Atonskom Gorom, a nakon pada Carigrada 1453. i Moskvom), nego i osobne oblike regionalne/transregionalne pismenosti (različite forme ćirilice), razvoj slavenskih liturgijskih jezika i specifične kulturne prakse koje su lokalnom stanovništvu prenosili klerici (npr. kalemljenje voća, samostanske prakse liječenja i knjige „ljekaruše“). Samostani su razmjenjivali rukopise, ugošćavali hodočasnike i sudjelovali u teološkim debatama koje su oblikovale kršćanske prakse, a dobar primjer vjerskog globalnog djelovanja u regiji tijekom kasnog srednjeg vijeka su franjevci čija su široka mobilnost i frekventno prelaženje granica između kršćanske Europe i Osmanskog Carstva omogućili ne samo njihovo široko misionarsko djelovanje nego i politički rad na zaštiti kršćana i njihovih svetinja u regionalnim entitetima kasnog srednjeg vijeka (npr. kao u Kraljevstvu Bosne), a posebice u osmanskoj Europi i na muslimanskom Bliskom istoku.[76] Slično se mogu promatrati i islamske mreže koje su pod Osmanlijama Jugoistočnu Europu inkorporirale u širi islamski svijet (Anatolija, Srednji istok i Sjeverna Afrika).[77] Nadalje, vjerski pluralizam regije, kao što je već rečeno, nadilazi simplicističke modele binarnih interakcija, te se odnosi četiri glavne abrahamske denominacije, uz heretičke pokrete, sada istražuju više kao oblici multireligijskog kohabitiranja, s fokusom na preklapajuće „svete geografije“ i fluidne, često situacijske vjerske

[73] Npr. AGMON 1992; JACOBY 1998; BENYOVSKY LATIN 2014; SADOWSKI 2024.

[74] BENYOVSKY LATIN, STERCKEN, ANDRIĆ 2025, pri čemu se jadranski centri stavljaju u širu transregionalnu komparaciju.

[75] Za noviji pogled na ovo pitanje, KOMATINA 2015.

[76] SCHROEDER 1998; ROTT 2000; TÓTH 2003.

[77] İSLAMOĞLUİNAN 2010.

identitete[78] – npr. kripto-hereze, kripto-kršćanstva ili širi kulturni sinkretizam.[79] Zajedno s multipliciranim obrascima političke vlasti, ovi primjeri zahtijevaju policentrično relacijsko razumijevanje vjerskih prilika, kao i oblika i struktura moći koje su izravno utjecale na te prilike.[80]

Srednjovjekovni Balkan bio je lingvistički raznolik, karakteriziran multiglosijom (paralelna upotreba više jezika – grčkog, latinskog te crkvenoslovenskog s nizom koegzistirajućih vernakulara poput talijanskih i slavenskih narječja, mađarskog i njemačkog jezika, a pod Osmanlijama i turskog, arapskog i perzijskog jezika). U istraživanjima ovoga polja, danas se pažnja usmjerava na funkcije jezika kao sredstva moći, administracije, religiozne komunikacije, te ulogu u izražavanju političkog i kulturnog pripadništva, kao i situacijskog značenja srednjovjekovne multiglosije u izražavanju identiteta (npr. u jadranskim gradovima gdje je latinski jezik bio jezik službene komunikacije, talijanski vernakularni jezik trgovine i poduzetništva, a slavenski i lokalni izražaji su nastali njegovim miješanjem s talijanskim vernakularima u svakodnevnom jeziku). Danas se jezik u regiji srednjeg vijeka proučava još i kao sredstvo legitimizacije vlasti, iz čega imamo i novi val istraživanja kancelarijskih praksi, s fokusom na pisare i njihovu djelatnost.[81] Također, rubni dijelovi juga regije (npr. otoci u Egeju i kontinentalna Grčka) bili su mjesto transfera rukopisa s grčkog Istoka na latinski Zapad, čime su se posljedično uspostavljali i održavali srednjovjekovni globalni sustavi znanja kao i globalna praksa intelektualne suradnje,[82] te amalgamirali posredni i izravni utjecaji, a pojedincima omogućavalo aktivno sudjelovanje u intelektualnom životu humanističke i posthumanističke Europe, a u konačnici i transfer njihovih mreža suradnje i znanja na druge kontinente.[83]

Svakako jedna od ključnih tema srednjovjekovnog globalnog Balkana je kontinuirana mobilnost populacije unutar regije, kao i k njoj, odnosno iz nje. Regija je, kako je dobro poznato, kroz cijeli srednji vijek bila prostor frekventnog kretanja – od „migracije naroda“ (Goti, Slaveni), nomadskih invazija (Mađari, Arapi na Jadranu), Kumana, Pečenega, Mongola, Tatara, te Osmanlija i etničkih grupa koje su ih pratile (Sefardski Židovi, „Cigani“/Romi). Dok su neka od ovih kretanja bila kratkotrajna („stepski narodi“, 11 – 12 st.), druga su trajno utjecala na etnič-

78 HAMILTON I HAMILTON 1998; FINE 2007.

79 Npr. svetkovina sv. Ilije/Alidžuna koju 2. kolovoza u Rijeci između Olova i Zavidovića u Bosni na istom mjestu slave i lokalni kršćani i muslimani (od čega potječe i izreka „Do podne Ilija, od podne Alija“).

80 BURBANK I COOPER 2010; CURTA 2013; ANČIĆ, SHEPARD, VEDRIŠ 2018.

81 TODOROVA 2009; SORESCUMARINKOVIĆ et al. 2021; PASKOJEVIĆ 2019: 171–209.

82 HOTSON I WALLNIG 2019. Ovo izdanje stoji na rezultatima akcije COST IS1310 – Reassembling the Republic of Letters, 1500–1800: A digital framework for multi-lateral collaboration on Europe's intellectual history, kolaboracije više od 50 institucija iz cijelog svijeta (2014 – 2018) koja je otvorila mogućnost integracije epistolografije i intelektualnih mreža kasnog srednjeg vijeka s epistolarnim praksama i mrežama ranog modernog svijeta.

83 BARDI 2024.

ku sliku cijele regije (naseljavanje Slavena, 6 – 7 st.), te donijela promjenu širih socio-kulturnih obrazaca. Dobar primjer ispitivanja tih promjena su značaj regije u križarskim pohodima,[84] ili, pak, osmansko zauzimanje Jugoistočne Europe (u nacionalnim historiografijama karakterizirano kao „osvajanje"), koje je donijelo nove vjerske konstelacije, izmjenu krajolika (napuštanje utvrđenja i razvoj gradova kao gospodarskih centara – balkanska čaršija), novi jezik i obrasce vlasti, ali i uzrokovalo migracije stanovništva unutar regije (npr. prisilna preseljenja nemirnog stanovništva – tzv. *sürgün* – npr. Albanaca iz primorskih dijelova Jadrana u Bugarsku), kao i višestruke valove masovnih migracija stanovništva regije ka kršćanskim susjedima (Ugarska pod Habsburzima, Mletačka Republika i Kraljevstvo u Napulju).[85] Neka od ovih iseljenja s vremenom su dobila i karakter tzv. protrahiranih migracija – primjerice, albanska plemena naseljena na Peloponezu i helenizirana tijekom 14. stoljeća, po turskom osvajanju izbjegla prvo na Siciliju, zatim u Kalabriju, odakle su se od 18. stoljeća njihovi potomci iseljavali k talijanskom sjeveru, a u 19. i ranom 20. stoljeću i k Amerikama. U mnogim od ovakvih kretanja, „push" čimbenik nije bio samo konflikt nego i trgovina na velike distance, kako kopnena („Dunavski put" koji je rute regije spajao s trgovinskim protokom u Srednjoj Europi i Crnim morem ili dubrovačkim karavanama u zaleđu Balkana),[86] tako i pomorska (osobito Grci), što je vodilo formiranju različitih dijasporskih grupa (npr. Grci kao najistaknutija grupa tzv. „sredozemnih dijaspora").[87] Neke od ovih dijaspora generirale su nacionalne ideologije i izravno utjecale na izgradnju nacionalnih država u regiji 19. stoljeća (Srbija, Grčka). Povijesna debata o ovim migracijama svakako nije nova tema u historiografiji, no ono što perspektiva globalne srednjovjekovne Jugoistočne Europe unosi u nju je njezino odvajanje od ranijeg narativa o grčkoj „imperijalnoj" (postbizantskoj) dijaspori i dekolonizirajuća definicija „balkanske dijaspore" – „nižih" trgovaca, „malih" ljudi i „marginaliziranih" (ruralnih, pastirskih, vlaških, slavenskih, itd.) grupa kao aktivnih sudionika globalne povijesti.[88]

---

84 Inovativan pokušaj promatranja ovih odnosa, ne samo u svjetlu konflikta nego i kolaboracije, potaknula je konferencija *The Fairest Meadows in the World: Crusades and Crusaders in the Balkans* (na Sveučilištu u Velikom Trnovu, 7 – 9 studenoga 2013), a svakako je važno istaknutu i širenje interesa za tzv. „kasne" križarske pohode (šire akcije protiv Osmanlija od 14. do kraja 18. st. u kojima su, uz papinsku ideologiju, prednjačile Mletačka Republika i Habsburzi), koju je započeo HOUSLEY 1992.

85 TOLLAN, VEINSTEIN, LAURENS 2012 uočili su i, dosada slabo razmatrani, trend povratka pojedinaca i grupa u Osmansko Carstvo, kao i opstanak veza s regijom nakon migracija, osobito bitan za trgovce.

86 TAKÁCS 2022.

87 BALARD I DUCELLIER 2002.

88 Interes za trgovinu u tom kontekstu osobito je reflektirala konferencija *Balkans: Meeting of Cultures Cross Trading Diasporas in South-Eastern Europe* (Sapienza Università di Roma, 3 – 6 rujna 2018). Od novije literature o trgovini Vlaha u srednjem vijeku, v. PIJOVIĆ 2021. O sredozemnim „dijasporama", v. BALARD I DOUCELLIER 2002.

Još od kasne antike vladari srednjovjekovne regije očigledno su imali diplomatske veze s brojnim političkim čimbenicima i u Europi i u Aziji.[89] Iako se o organiziranoj diplomaciji bliskoj našem poimanju ne može govoriti prije 15. stoljeća (primjerice, o mletačkoj), nema sumnje da su te veze bile razrađene, a uključivale su razgranate vrste djelovanja, poput razmjene diplomatskih darova, špijuniranja, bračnih savezništva, i raznih političkih i trgovinskih pregovora i sporazuma (primjerice onih koje su gospodari srednjovjekovne Jugoistočne Europe davali Dubrovniku, Mlečanima ili Firentincima). Uz relativno dobro obrađene teme odnosa zaleđa s Dubrovnikom (Srbije, Bosne) i Bizantom (Srbije i Bugarske), što je učinila starija jugoslavenska, i novija hrvatska, bosanska i srpska historiografija,[90] trenutno se medievistika okreće k vezama regije s izravnim susjedstvom, napose unutrašnjosti prema dalmatinskim gradovima (Splitom, Zadarom, Šibenikom) i urbanim centrima *Albaniae Venetae* (Kotorom, Skadarom, Dračem, itd.), te Ugarskim Kraljevstvom i Kraljevstvom u Napulju, kao i interakcijama elita, i kontaktima s osmanskim upraviteljima i vojnim zapovjednicima koji su izravno djelovali u regiji tijekom 15. stoljeća.[91] Interes za moć regionalnih gospodara donosi novi impetus tome pristupu, sa studijama o njihovim diplomacijama, kao i nijansama i tonovima diplomatskog jezika, te oblicima međunarodne ceremonijalne prakse njihova vremena (kako istočne, tako i zapadne),[92] čime se proširuje znanje o sudjelovanju i doprinosu balkanske srednjovjekovne elite globalnoj srednjovjekovnoj političkoj kulturi, kao i strateškom pozicioniranju ovih krugova u širem poretku svijeta svoga vremena.

Uspostava osmanske vlasti veći je dio regije integrirala u široki imperijalni sustav koji je obuhvaćao tri kontinenta poznata kozmografiji srednjeg vijeka. Sa svojim rimskim imperijalnim nasljeđem, područja Jugoistočne Europe imala su poseban položaj u osmanskoj hijerarhiji (*Beylerbeylik-i Rūm-ėli*, „Rumelija"), jednako kao i lokalni kršćani koji su kroz danak u krvi (*devşirme*) završavali na dobrim položajima u osmanskoj vojsci ili administraciji. Gradovi kao nova ekonomska obzorja regije (čaršije) postali su specifična čvorišta interkontinentalne trgovine koja je povezivala Europu, Aziju i Afriku, dok je osmanska administracija uvela nove pravne, ekonomske i kulturne prakse primijenjene i u drugim dijelovima Carstva, istovremeno zadržavajući neke od lokalnih tradicija i kulturnih okvira

[89] Kao primjere, možemo uzeti poslanstvo Priska iz Panija na Attilin dvor 448. – 449, ili, pak, poslanstva Mletaka i Dubrovčana vladarima i gospodi Bosne, Srbije, Pomorja i Albanije u razdoblju 12. – 15. stoljeća.

[90] Među velikim brojem radova s ovom temom, kao primjeri izdvajaju se: KOVAČEVIĆ-KOJIĆ 2010; VEKARIĆ 2011; KURTOVIĆ 2020.

[91] KURTOVIĆ 2009; ŠPOLJARIĆ 2020.

[92] Među bogatom literaturom, kao primjere pravaca i tema istraživanja u ovom pravcu izdvajaju se: KURTOVIĆ 2009; FASOLIO 2017; ZECEVIC 2019: 277–304; ZEČEVIĆ 2020: 171–180; DUKA 2019.

(npr. inkorporiranje niže srednjovjekovne vlastele u svoj sustav, i koncept zaštite sultana), te tako na specifičan način omogućavajući određenim srednjovjekovnim institucijama kontinuitet umjesto prekida.[93]

Poseban izazov za studije i proučavanje globalnog srednjovjekovnog Balkana je potreba za rekonceptualizacijom ove regije kao marginalnog prostora i periferije. Tradicionalna historiografija, naime, s već spomenutom vizijom Jugoistočne Europe kao fiksne granice, tampona ili pogranične zone, naglašava njezinu liminalnost umjesto naglašavanja ili promatranja uloge koju je regija imala u oblikovanju mreža i kolaborativnih interakcija.[94] Rekonceptualiziranje Jugoistočne Europe u smislu konektivnosti i nodaliteta (kao čvorišta – *hub*) koje povezuje trgovačke puteve, diplomatske koridore ili misionarske mreže ukazuje na spoznavanje dinamične aktivnosti regije i njezina doprinosa transregionalnim, a zatim i globalnim procesima.[95] Tradicionalna historiografija, kako je već rečeno, Jugoistočnoj Europi kao granici daje značenje marginalnog retrogradnog područja, te je jedan od zadataka historiografije u budućnosti svakako ovaj trend detaljnije kritički promatrati i dalje razraditi.[96] S te strane, regija se može gledati i kao točka kontakta imperijalnih politika, ideologije i propagande, a ne samo političkog djelovanja. Pritom, treba imati na umu da se viđenje regije kao „prostora utjecaja" globalnih snaga srednjega vijeka sada sve više gleda kao „most" u povezivanju različitih civilizacija.

Izazovi budućih istraživanja

Nemali broj povjesničara smatra da globalnost srednjeg vijeka još uvijek čeka svoju punu konceptualizaciju, ili čak i da se ona ne može smisleno pokazati, ističući da je sama ideja globalnosti već sama po sebi regionalizirana.[97] Uz ovaj paradoks, kao jedan od ključnih razloga za sumnju ovi povjesničari ističu pitanje periodizacije koja se smatra produktom europske intelektualne povijesti, definiranim posebnim odnosom prema klasičnoj antici i modernosti, te kao takvim neprimjenjivim na regije s drugačijim povijesnim trajektorijima.[98] Srednjovjekovni Balkan po tim stajalištima upravo je jedna od takvih regija – od samih kozmogonijskih ideja baziranih u različitim interpretacijama abrahamskih religija, preko različitih kalendarskih praksi (mletačke, zapadne i bizantinske nove godine, muslimanske lunarne godine), do uključivanja dijelova regije u tokove humanizma i renesanse, baroka i prosvjetiteljstva, koje je lakše uočiti u primorskim kontekstima na istočnom

93 STAMATOPOULOS 2023.

94 TODOROVA 2009.

95 SUBRAHMANYAM 1997; ABULAFIA 2011.

96 BISAHA 2004: 94–134.

97 DAVIS I PUETT 2016; GÄNGER I OSTERHAMMEL 2024.

98 BORGOLTE 2012. Cf. ABU-LUGHOD 1989; CHAKRABARTY 2000.

Jadranu ili većim urbanim središtima, ali ne i u izoliranim ruralnim prostorima u unutrašnjosti regije. S ovoga aspekta, primjena koncepta globalnog srednjeg vijeka nosi rizik reproduciranja eurocentričnih teleologija, čak i u pristupima koji ih načelno odbijaju. Pristaše ideje o globalnosti srednjeg vijeka, pak, odgovaraju da periodizacija ne podrazumijeva uniforman razvoj i da može, umjesto toga, funkcionirati kao komparativna heuristička paradigma koja dozvoljava povjesničarima ispitivanje sinkronih, ali i dijakronih socijalnih, političkih i kulturnih formacija.[99] Uz to, u posljednje vrijeme debata o vremenu srednjovjekovnog globaliteta sve se više okreće k pluralnim temporalnostima, te umjesto da traži jedno, zajedničko globalno srednjovjekovno vrijeme, naglašava koegzistenciju višestrukih povijesnih ritmova i regionalno specifičnih kronologija.[100] Ovakav pristup preispituje linearne razvojne modele i ukazuje na nejednakost povijesne promjene, iako i dalje dozvoljava smislene komparacije.[101] Također, on upućuje na urgentnost dijaloga s povjesničarima novog vijeka i kasne antike, kako zbog punijeg praćenja procesa recepcije i transformacije,[102] tako i po pitanju potrebe za olabavljivanjem tradicionalnih kronoloških granica (zapadnoeuropskog, „latinskog“) srednjeg vijeka (500 – 1500) i njihova prilagođavanja „ne-europskim“ modelima (npr. kronologija koja se širi na 3. stoljeće kao doba uzroka transformacije rimskog svijeta do mira u Srijemskim Karlovcima 1699. g. i povlačenja Osmanlija iz Srednje Europe, te konzekventno i početka krize Carstva, pa čak i do tanzmatske reforme 1839. g. koja je donijela strukturnu transformaciju Carstva i njezinu formalnu tranziciju iz „feudalizma“ u „modernu epohu“).[103]

Drugi bitan izazov tiče se značenja bazičnog termina same debate („globalno“). Dok neki medievisti insistiraju na prioritiziranju „povezanih povijesti“ i fokusiraju se na vidljive modalitete razmjene (trgovački putevi, religiozni pokreti, diplomatski kontakti i materijalna cirkulacija),[104] drugi, pak, pozivaju na širi komparativni pristup koji ne zahtijeva da globalni predmeti istraživanja budu u izravnoj interakciji, tvrdeći da sama komparacija može efikasno destabilizirati pretpostavke o eurocentričnosti i predlažući otkrivanje strukturnih sličnosti i razlika, bez privilegiziranja konektivnosti kao jedinog kriterija relevantnosti.[105] U

[99] HENG 2014; HOLMES I STANDEN 2018.

[100] STAMATOPOULOS 2022.

[101] HOLMES I STANDEN 2018; CHAMPION 2019. U skladu s tim je i kongres medievista (IMC) u Leedsu, koji organiziram s temom „Temporalities“ (6 – 9. srpnja 2026).

[102] Kao primjer praćenja transfera znanja na polju medicine (Galen), od antike do klasicizma, a zatim i recepcije tog znanja u drugim kulturama koje nisu stajale na osnovama grčke i rimske antike, v. BOURAS-VALLIANATOS I ZIPSER 2019.

[103] U ovim kronološkim okvirima Jugoistočna Europa integrirana je kao prostor izravnog prelamanja uzajamnih utjecaja sa Srednjom Europom, v. ZEČEVIĆ I ZIEMANN 2022.

[104] ABU-LUGOD 1989; SUBRAHMANYAM 1997.

[105] LIEBERMAN 1997; WICKAM 2005.

vezi s time, predlaže se globalnim okvirom da se Europa recentrira stavljanjem posebnog fokusa na „ne-europske" regije i njihov odnos k oblicima povijesnog razvoja u Europi. Problematičnost ove perspektive leži u tome da ona nosi opasnost pretvaranja srednjovjekovnih „ne-europskih" regija (Jugoistočne, Istočne, Srednje i Sjeverne Europe, kao i povezanih dijelova Afrike, Azije ili islamskog svijeta) u „kontekstualne kulise" ili pak sporadične „primjere slučaja", umjesto da ih drži samostalnim subjektima povijesnog istraživanja. Pristalice globalnog srednjeg vijeka, ipak, smatraju da kada se pravilno apliciraju, ovakvi pristupi mogu doprinijeti „provincijaliziranju" Europe, odnosno njezinu smještaju u šire svjetske sustave, čime se automatski pomaže reduciranje europskog ekscepcionalizma.[106]

Nadalje, u aktualnoj debati primjetna je i pojačana refleksija na suvremene političke i etičke pozicije o pitanju globalnog srednjeg vijeka. Neki povjesničari smatraju da se regija mora istraživati u sprezi s propitivanjem pitanja kao što su rasa, kolonijalno nasljeđe i suvremena aproprijacija srednjovjekovne prošlosti što su učinili nacionalistički i supremacijski pokreti.[107] S druge strane, međutim, stoji upozorenje o kurikularnom reduciranju srednjovjekovnih studija i njihovoj pretjeranoj politizaciji, koja može pojednostaviti povijesnu kompleksnost i pospješiti proliferaciju suvremenog imaginarija srednjeg vijeka, u regiji ili drugdje.[108] Tenzija između ovih polazišta još uvijek nije riješena i trenutno je jedno od gorućih pitanja debate.[109]

Sljedeće pitanje budućih proučavanja tiče se izvora. Ne-latinski/ne-grčki izvori još uvijek nisu dovoljno rabljeni (npr. osmanski izvori o njihovu zauzimanju regije), a restrikcije studija klasičnih jezika i njihovih srednjovjekovnih vernakulara u sadašnjim sustavima regionalnog akademskog obrazovanja ne pružaju optimističnu sliku o budućnosti predmetne heuristike, čak više ni u jezicima koji su u tradicionalnoj historiografiji donedavno bili obvezni alati medievističkog istraživanja.[110] U ideološkom pogledu, zapadnoeuropski i bizantski narativi i dalje dominiraju nad lokalnim i „nižim/potčinjenim" (*subaltern*) glasovima izvora. Sveukupno, ovakvi izazovi naglašavaju potrebu za inovativnim metodologijama koje prioritiziraju pitanja konektivnosti, pluralizma i relacijske analize, kao i primjenu perspektive globalnih interaktivnih mreža politike, trgovine, religije i kulture, uz korištenje inovativnih višejezičnih i *cross*-regionalnih kritičkih pristupa.[111]

---

106 STANDEN 2019; HENG 2021.

107 TODOROVA 2009. Za širi pregled v. ELLIOT 2017.

108 MISHKOVA I DASKALOV 2025. Za širi pregled v. UTZ 2016.

109 DAVIS I ALTSCHUL 2010; HENG 2018.

110 BOBAN, GRUBEŠA, JURČIĆ 2025. Za širi kontekst ove debate, v. BRACKE, VEREECK, DE HERDT, JANSE 2024. Problemima jezika treba dodati i činjenicu da akademska terminologija koja se koristi u suvremenim medievističkim izražajima diljem regije još uvijek nije u potpunosti usvojila konceptualni vokabular teorije globalne povijesti, prvobitno definiran u engleskom jeziku.

111 MAGDALINO 1993; CHAKRABARTY 2000. U novije vrijeme, za sagledavanje odnosa imperija u *cross*-regionalnoj perspektivi v. ANČIĆ, SHEPARD, VEDRIŠ 2018.

U užem kontekstu regije u globalnom srednjem vijeku, medievistika će se svakako i dalje baviti njezinom integracijom u zonu Sredozemlja, euroazijski sustav razmjene, kao i njezinim postrimskim i postbizantskim transformacijama. Svakako, danas mnogo manje nego prije 20 godina, srednjovjekovna Jugoistočna Europa / Balkan promatra se kao marginalan i izoliran prostor, a aktivno sudjelovanje regije u procesima fragmentacije imperijalne vlasti, transregionalne trgovačke i religijske razmjene, te kulturne interakcije teme su koje će se još proučavati, posebno na komparativnoj razini.[112] U tome nema sumnje da će koncepti mreža i konektivnosti i dalje biti ključni, te će njihovim detaljnijim primjenama istraživači mapirati nove obrasce trgovine, diplomacije, hodočašća i krvnih veza, fokusirajući se na nova saznanja o rutama i koridorima (npr. rastući fokus na Crno more) umjesto na statične političke granice, prateći mobilnost ljudi (u interakciji sa životinjama i prirodom), tekstova, tehnologija i modaliteta kojima su oni povezivali Zapadnu Europu, istočno Sredozemlje, Afriku i Euroaziju.[113] Osobito na polju recepcije srednjeg vijeka, svakako će biti potrebna suradnja s povjesničarima postmedievalne epohe i istaživanja regije usvajanjem ili adaptacijom nekih od (znatno razrađenijih) metodoloških alata koje oni koriste u proučavanju predmodernog globaliteta.[114]

Povijest okoliša i materijalni preobrat (*material turn*) također dobivaju na značaju u studijama srednjovjekovnog globalnog Balkana, osobito uz primjenu metoda svojstvenih drugim disciplinama (biomedicina, matematika, itd.).[115] Znanstvenici sve više istražuju povijest klime i okoliša, arheologiju pejzaža (*landscape archaeology*), a fokus istraživanja s deskripcije evolutivnih pojava sada prelazi na krizu i strategije njezina rješavanja u nastojanju da se odgovori na pitanje kako su izazovi iz ljudskog i prirodnog okruženja utjecali na srednjovjekovne migracije, konflikt, obrasce naseljavanja i političku promjenu. Također, materijalna kultura – keramika, novac, utvrde i predmeti korišteni u svakodnevnoj upotrebi – imat će bitnu ulogu u nadopunjavanju pisanih izvora i rekonstruiranju mreža interakcije, koji su inače nevidljivi iz narativnih izvora ili administrativnih dokumenata.[116]

Nadalje, povjesničari srednjovjekovne globalne Jugoistočne Europe morat će se u budućnosti detaljnije pozabaviti decentriranjem/dekoloniziranjem narativa

[112] Komparacije s regijama slične povijesne dinamike, kao što je Kavkaz, Iberija i Levant, otvaraju mogućnosti proučavanja dijeljenih procesa, te preispituju starije ekcepcionalističke historiografije centrirane na konceptu nacije. Za modeliranje takvih mogućnosti i moguće točke komparacije v. SUBRAMANYAM 1997, kao i ABULAFIA 2011; CURTA 2013. Kao sažimanje „pripremne točke" za to v. TACHEVA 2024, gdje se sumiraju čimbenici za daljnja komparativna i interdisciplinarna istraživanja.

[113] HILSDALE 2017; BENOÎT 2018; WU 2023: 1–17.

[114] Npr. FALCETTA 2016; BARAMOVA I SIMEONOV 2024: 1–7.

[115] Za primjere v. MCCORMICK 2019: 3–30; VADAS 2023. Pod materijalnim preobratom (*material turn*) podrazumijevamo fokus suvremene historiografije na materijalne uvjete, predmete i okolnosti fizičkog svijeta kao aktivne sudionike (*agents*) povijesti.

[116] HORDEN I PURCELL 2000; MCCORMICK 2001; SOPHOULIS I KARDARAS 2025.

fokusiranih na carstva. Dok Bizant i Osmansko Carstvo još uvijek ostaju esencijalni okviri razumijevanja srednjovjekovnog Balkana, suvremena historiografija već izlazi iz okvira njihovih trajektorija, više stavljajući naglasak na lokalno djelovanje, adaptaciju i otpor, kao i načine na koje su manji entiteti, lokalne zajednice i pojedinci navigirali svoj svakodnevni život unutar imperijalnih struktura. Mikropovijesne studije gradova, samostana i manjih gospodstava – npr. istraživanje produkcije rukopisa u samostanima ili transfer znanja antičkih rukopisa preko mreža grčkih intelektualaca i europskih humanista – pokazuju koliko su lokalni akteri oblikovali svoje okruženje, ali i koliko je njih ono oblikovalo ili koliko ih je pak oblikovala mreža onovremenog globalnog svijeta, omogućavajući tako ispitivanje globalnih procesa na individualnoj ljestvici.[117]

Konačno, potrebno je kritički se angažirati u pitanju suvremenih političkih zloupotreba jer to ostaje jedno od gorućih pitanja globalnog srednjovjekovnog Balkana. Suvremena medievistika uvelike analizira kako su srednjovjekovne povijesti bile ili još uvijek jesu u službi politike suvremenog identiteta, nacionalizma i debata o povijesnom sjećanju, a u historiografiji regije ova pozornost ostaje goruća zbog jačanja novih vidova nacionalizma i zloupotreba srednjeg vijeka u njegovu diskursu.[118] Ova pozornost uzrokuje nemale etičke izazove po pitanju pisanja i interpretacije globalne srednjovjekovne povijesti u regiji koja je duboko pogođena suvremenim konfliktom (jugoslavenski i postjugoslavenski sukob 90-ih godina 20. stoljeća). U vezi s tim, postoji i jaka potreba za refleksivnom i kritički savjesnom znanošću koja prioritizira konektivnost, interakciju i povijesnu uvjetovanost, umjesto reproduciranja esencijaliziranog ili ekskluziviranog narativa.[119]

Zaključak

Zaključno, kako aktualni, tako i nadolazeći trendovi ističu potrebu za integriranijom, relacijskom i (samo)refleksivnom analizom srednjovjekovne Jugoistočne Europe. Kombinirajući globalne perspektive, metodologije proučavanja mreža, pristupe usmjerene na okoliš i materijalnu kulturu, te istovremeno njegovanje etičke refleksivnosti kod nove generacije istraživača, može se očekivati da će suvremena medievistika srednjovjekovne Jugoistočne Europe u narednom razdoblju pronaći nove načine dubljeg sudjelovanja regije u globalnom narativu. Time će istraživači i ponuditi interpretaciju prostora srednjovjekovne Jugoistočne Europe kao dinamičnog i specifičnog političkog, ekonomskog, religioznog i kulturnog centra, široko komparabilnog, umrežavajućeg i dekoloniziranog, čije će kritičko

[117] MAGDALINO 1993; CURTA 2001; LAMERS 2015; ŽIVKOVIĆ 2020; SKARPOV, BELJAKOVA, PENTOVSKA 2022; DAVIDOVIĆ 2023; CHITWOOD 2024.

[118] BAK, JARNUT, MONNET, SCHNEIDMÜLLER 2009.

[119] TODOROVA 2009.

sagledavanje doprinijeti ne samo egzemplifikaciji nego i substancijalnoj definiciji polja istraživanja, a time, u konačnici, i produbljivanju suvremenog razumijevanja globalnog srednjeg vijeka.

Bibliografija

Literatura

ABULAFIA, David. 2011. *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*. Oxford: Oxford University Press.

ABU-LUGHOD, Janet. 1989. *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250–1350*. Oxford: Oxford University Press.

AGMON, Iris. 1992. The Trade of the Kingdom of Naples with the Balkans in the 14th Century. *Mediterranean Historical Review* 7/2: 123–145.

AIGLE, Denise. 2017. The Christian Caucasus under Mongol Rule. U *Eastern Christianity and Late Antique Historiography*, ed. Philip Wood, 221–242. Leuven: Peeters.

ANGOLD, Michael. 1997. *The Byzantine Empire, 1025–1204: A Political History*. London: Longman.

ANČIĆ, Mladen. 2010. Zamišljanje tradicije: Vrijeme i okolnosti postanka 30. glave djela *De administrando imperio. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 42: 133–151.

ANČIĆ, Mladen. 2016. Franački i langobardski utjecaji pri stvaranju i oblikovanju Hrvatske Kneževine. *Starohrvatska prosvjeta* 3/43: 217–238.

ANČIĆ, Mladen, Jonathan SHEPARD, Trpimir VEDRIŠ. 2018. *Imperial Spheres and the Adriatic. Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812)*. New York: Routledge.

ANGELOV, Dimiter. 2007. *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium, 1204–1330*. Cambridge: Cambridge University Press.

ARNOLD, John H. 2005. *Belief and Unbelief in Medieval Europe*. London: Hodder Arnold.

ASLANIAN, Sebouh David. 2011. *From the Indian Ocean to the Mediterranean: The Global Trade Networks of Armenian Merchants from New Julfa*. Berkeley: University of California Press.

BABIĆ, Anto. 1972. *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*. Sarajevo: Svjetlost.

BAK, János M., Jörg JARNUT, Pierre MONNET, Bernd SCHNEIDMÜLLER (eds.). 2009. *Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th–21st Century* / *Gebrauch und Missbrauch des Mittelalters, 19.–21. Jahrhundert* / *Usages et mésusages du Moyen Âge du XIXe au XXIe siècle*. München: Wilhelm Fink Verlag.

BALARD, Michel, Alain DUCELLIER (eds.). 2002. *Migrations et diasporas méditerranéennes (X^e–XVIe siècles): Actes du colloque de Conques, octobre 1999*. *Byzantina Sorbonensia* 19. Paris: Publications de la Sorbonne.

BARAMOVA, Maria, Kristiyan Simeonov SIMEONOV. 2024. DigitalSEE: A Digital Repository for South Eastern Europe in the 18th–19th Century. *Journal of Open Humanities Data* 10: Article 49, 1–7. DOI:10.5334/johd.241.

BARDI, Alberto. 2024. *In Light of Bessarion's Astronomical Manuscripts: A Global Microhistory of Science.* Venice: Edizioni Ca' Foscari.

BARKER, Hannah. 2019. *That Most Precious Merchandise: The Mediterranean Trade in Black Sea Slaves, 1260–1500*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

BENOÎT, P. 2018. Network theory and medieval studies. *Journal of Historical Networks* 2/1: 45–62.

BENYOVSKY LATIN, Irena. 2014. The Venetian Impact on Urban Change in Dalmatian Towns in the First Half of the Fifteenth Century. *Acta Histriae* 22/3: 573–616.

BENYOVSKY LATIN, Irena, Martina STERCKEN, Tonija ANDRIĆ (eds.). 2025. *Protagonists of Urban Order from the Middle Ages to the Present Actions, Ideas, Concepts*. Amsterdam: AUP.

BERG, Maxine. 2023. Introduction: Global Microhistory of the Local and the Global. *Journal of Early Modern History* 27/1–2: 1–5. DOI:10.1163/15700658-bja10060.

BIEBER, Florian. 2000. Muslim Identity in the Balkans before the Establishment of Nation States. *Nationalities Papers* 28/1: 13–28.

BISAHA, Nancy. 2004. *Creating East and West: Renaissance Humanists and the Ottoman Turks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

BISAHA, Nancy. 2023. *From Christians to Europeans: Pope Pius II and the Concept of the Modern Western Identity*. London: Routledge.

BOBAN, Luciana, Josip GRUBEŠA, Jelena JURČIĆ. 2025. Perspectives on Classical Philology in the Context of the Bologna Reform and Quality Standards in Higher Education. *Hum: Journal of the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mostar* 20/34: 129–160.

BORGOLTE, Michael. 2012. Mittelalter in der größeren Welt. Eine europäische Kultur in der globalen Perspektive. *Historische Zeitschrift* 295: 35–61.

BOURAS-VALLIANATOS, Petros, Barbara ZIPSER (eds.). 2019. *Brill's Companion to the Reception of Galen*. Leiden–Boston: Brill.

BOURAS-VALLIANATOS, Petros, Dyonisios STATHATOKOPOULOS. 2023. *Drugs in the Medieval Mediterranean Transmission and Circulation of Pharmacological Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.

BRACKE, Evelien, Alexandra VEREECK, Katja DE HERDT, Mark JANSE. 2024. Revered and Reviled: An Outline of the Public Debate Regarding Classical Language Education. *Journal of Classics Teaching* 25/50: 101–115. DOI:10.1017/S2058631024000424.

BROWN, Peter. 2003. *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200–1000*. 2nd ed. Oxford: Blackwell.

BUDAK, Neven, Tomislav RAUKAR. 2006. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga.

BURBANK, J., F. COOPER. 2010. *Empires in World History*. Princeton: Princeton University Press.

CALIC, MarieJanine. 2019. *The Great Cauldron: A History of Southeastern Europe*. Cambridge, MA – London: Harvard University Press.

CHAMPION, Matthew S. 2019. The History of Temporalities: An Introduction. *Past & Present* 243: 247–254.

CHAKRABARTY, Dipesh. 2000. *Provincializing Europe*. Princeton: Princeton University Press.

CHITWOOD, Zachary (ed.). 2024. *Medieval Mount Athos between Wealth and Poverty* [The Medieval Mediterranean 142]. Leiden/Boston: Brill.

CLOSE, Florence. 2024. *Transcaucasia and the Crusades: The Kingdom of Georgia and the Latin East, c. 1095–1225*. Turnhout: Brepols.

CONRAD, S. 2016. *What Is Global History?* Princeton: Princeton University Press.

CRAWLEY QUINN, Josephine. 2024. *How the World Made the West: A 4,000-Year History*. London: Bloomsbury Publishing.

CURTA, Florin. 2001. *The Making of the Slavs*. Cambridge: Cambridge University Press.

CURTA, Florin. 2006. *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500–1250*. Cambridge: Cambridge University Press.

CURTA, Florin. 2013. *Neglected Barbarians*. Turnhout: Brepols.

CUTLER, Anthony. 2001. Gifts and Gift Exchange as Aspects of the Byzantine, Arab, and Related Economies. *Dumbarton Oaks Papers* 55: 247–278.

CVIJIĆ, Jovan. 1918. *La Péninsule balkanique: Géographie humaine*. Paris: Armand Colin.

ĆIRKOVIĆ, Sima M. 2004. *The Serbs*. Malden, MA – Oxford: Wiley–Blackwell.

ĆOROVIĆ, Vladimir. 1933. *Istorija Srba*. Beograd: Prosveta.

DASKALOV, Roumen, Diana MISHKOVA, Diana, Tchavadar MARINOV, Alexander VEZENKOV. 2017. *Entangled Histories of the Balkans. Volume Four: Concepts, Approaches and (Self)Representations*. Leiden–Boston: Brill.

DAVIDOVIĆ, Milena. 2023. Srpski skriptorijum u Seru i srpsko-romejski politički i crkveni odnosi. *Studia Litteraria Serdicensia* 5: 60–87.

DAVIS, Kathleen, Nadia ALTSCHUL (eds.). 2010. *Medievalism in the Postcolonial World: The Idea of "the Middle Ages" Outside Europe*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

DAVIS, Kathleen, Michael PUETT. 2016. Periodization of the Medieval Globe: A Conversation. *The Medieval Globe* 2/1: 1–17.

DE SOUZA, Rebecca. 2024. Essay Cluster: Grounds for a Trans-regional Medieval Studies, Beyond the Global – Are there limits to globalising the medieval. *Postmedieval: a journal of medieval cultural studies* 15/1: 257–283.

DI CARPEGNA FALCONIERI, Tommaso. 2011. *Medioevo militante: La politica di oggi alle prese con barbari e crociati*. Torino: Einaudi.

DRACE-FRANCIS, Alex. 1999. The Prehistory of a Neologism: 'South-Eastern Europe. *Balkanologie* 3/2: 117–127.

DUKA, Ferit. 2022. Albanian Nobility in the Beginnings of the Ottoman Era: The Metamorphoses of a Social Stratum. *Studia Albanica* 56/2: 97–120.

ĐOKIĆ, Dejan. 2009. Whose Myth? Which Nation? The Serbian Kosovo Myth Revisited. U *Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th–21st Century*, ur. Janos M. Bak, Jörg Jarnut, Pierre Monnet, and Bernd Schneidmüller, 215–233. Munich: Wilhelm Fink.

ELLIOTT, Andrew B. R. 2017. *Medievalism, Politics and Mass Media: Appropriating the Middle Ages in the TwentyFirst Century*. D.S. Brewer.

ERTL, Thomas, Klaus OSCHEMA. 2022. Medieval Studies after the Global Turn. *Annales. Histoire, Sciences Sociales* (English Edition) 76/4: 787–801.

FALCETTA, Angela. 2016. *Ortodossi nel Mediterraneo cattolico Frontiere, reti, comunità nel Regno di Napoli (1700–1821)*. Roma: Viella.

FASOLIO, Marco. 2017. The Byzantine Aristocracy. Profile of a Historiographical Debate. *History of Historiography* 71/1: 15–45.

FINE, John V. A. Jr. 1983. *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

FINE, J. V. A. 1987. *The Late Medieval Balkans*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

FINE, John V. A. Jr. 1994. *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

FINE, John V. A. Jr. 2007. *The Bosnian Church: Its Place in State and Society from the Thirteenth to the Fifteenth Centuries*. London: Saqi in Association with The Bosnian Institute.

FISCHER, Theobald. 1893. Die südosteuropäischen Halbinsel. U *Unser Wissen von der Erde. Allgemeine Erdkunde und Länderkunde. Dritter Band: Länderkunde von Europa. Zweiter Teil, zweite Hälfte*, ur. Alfred Kirchhoff. Leipzig – Wien – Prag: L. Freytag – K. Lempsky.

FRANKOPAN, Peter. 2015. *The Silk Roads: A New History of the World*. London: Bloomsbury.

GÄNGER, Stefanie, Jürgen OSTERHAMMEL. 2024. *Rethinking Global History*. Cambridge: CUP.

GEARY, Patrick J. 2002. *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

GOLDEN, Peter. 2003. *Nomads and Their Neighbours in the Russian Steppe: Turks, Khazars and Qipchaqs*. Aldershot: Variorum/Ashgate.

GREEN, Nile. 2015. *Terrains of Exchange: Religious Economies of Global Islam*. Oxford: Oxford University Press.

GREEN, Monica H. 2020. The Four Black Deaths. *American Historical Review* 125/5: 1601–1631.

GREENWOOD, Timothy. 2007. Christianity and the Caucasus. U *The Cambridge History of Christianity, vol. 2: Constantine to c. 600*, ed. Augustine Casiday and Frederick W. Norris, 593–605. Cambridge: Cambridge University Press.

HAHN, Johann Georg von. 1861. *Reise von Belgrad nach Salonik* [Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Classe, Band 11/2]. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei.

HAMILTON, Janet, Bernard HAMILTON. 1998. *The Christian Dualist Heresies*. Manchester: Manchester University Press.

HARRIS, Jonathan. 2023. *Theosis*. Budapest: Trivent.

HENG, Geraldine. 2021. *The Global Middle Ages: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

HERRIN, Judith. 2013. *Margins and Metropolis: Authority across the Byzantine Empire*. Princeton: Princeton University Press.

HILSDALE, Cecily. 2017. Worldliness in Byzantium and Beyond: Reassessing the Visual Networks of Barlaam and Ioasaph. *The Medieval Globe* 3/2: 57–96.

HOLMES, Catherine, Naomi STANDEN. 2018. "Introduction: Towards a Global Middle Ages". *Past & Present* 238/suppl. 13: 1–44.

HORDEN, Peregrine, Nicholas PURCELL. 2000. *The Corrupting Sea*. Oxford: Blackwell.

HOTSON, Howard, Thomas J. J. WALLNIG (eds.). 2019. *Reassembling the Republic of Letters in the Digital Age: Standards, Systems, Scholarship*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

HOUSLEY, Norman. 1992. *The Later Crusades, 1274–1580: From Lyons to Alcazar*. Oxford: Oxford University Press.

IORGA, Nicolae. 1935. *Byzance après Byzance : continuation de l'Histoire de la vie byzantine*. Bucharest: Éditions de l'Institut d'Études Byzantines.

İSLAMOĞLUİNAN, Huri. 2010. *Ottoman History as World History*. [Analecta Isisiana: Ottoman and Turkish Studies 95]. Piscataway, NJ: Gorgias Press.

IVETIĆ, Egidio 2022. *Povijest Jadrana. More i njegova civilizacija*. Zagreb: Srednja Europa.

JACOBY, David. 1998. From Venice to Byzantium: Trade Networks and Commercial Connections in the Adriatic and Eastern Mediterranean. U *Merchants and Trade in the Medieval Adriatic*, ur. David Jacoby, 1–37. Aldershot: Ashgate.

JELAVICH, Barbara. 1983. *History of the Balkans*. Volumes I–II. Cambridge: Cambridge University Press.

KOMATINA, Predrag (ed.). 2015. *Cyril and Methodius: Byzantium and the World of the Slavs*. International Scientific Conference, Thessaloniki, 28–30 November 2015. Thessaloniki: Dimos.

KOVAČEVIĆKOJIĆ, Desanka. 2010. *Srednjovjekovna Srebrenica XIV–XVI vijek*. Beograd: SANU.

KURTOVIĆ, Esad. 2009. *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*. Sarajevo: Institut za historiju.

LAIOU, Angeliki E. (ed.). 2002. *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*. 2 vols. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

LAIOU, Angeliki E. (posthumno), Cécile MORRISON, Rowan DORIN (eds.). 2012. *Byzantium and the Other: Relations and Exchanges*. Farnham: Routledge.

LAMERS, Han. 2015. *Greece Reinvented: Transformations of Byzantine Hellenism in Renaissance Italy* [Brill's Studies in Intellectual History 247]. Leiden / Boston: Brill.

LIEBERMANN, Victor B. 1997. Transcending East–West Dichotomies: State and Culture Formation in Six Ostensibly Disparate Areas. *Modern Asian Studies* 31/3: 463–546.

LYTVYNENKO, Viacheslav V., Malgorzata SKOWRONEK, Achim RABUS, Dimiter PEEV, Boban PETROVSKI (eds.). 2025. *Cyrillic Manuscripts: From Medieval to Digital* [SouthEast European History 16]. New York, Berlin, Bruxelles, Chennai, Lausanne, Oxford: Peter Lang AG International Academic Publishers.

MAGDALINO, Paul. 1993. *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143–1180*. Cambridge: Cambridge University Press.

MAGDALINO, Paul. 2007. *Studies on the History and Topography of Byzantine Constantinople*. London: Variorum Collected Studies Series, Ashgate.

MALAMUT, Élisabeth, Mohamed OUREFELLI (eds.). 2012. *Les échanges en Méditerranée médiévale: Marqueurs, réseaux, circulations, contacts*. AixenProvence: Presses universitaires de Provence.

MATANOV, Hristo. 2022. *Средновековните Балкани: исторически очерци*. Sofia: Iztok-Zapad Publishing House.

MAULL, Otto. 1929. Länderkunde von Südeuropa. U *Enzyklopädie der Erdkunde*. Leipzig und Wien: Franz Deuticke.

MAZOWER, Mark. 2000. *The Balkans: A Short History*. New York: Modern Library.

MCCORMICK, Michael. 2001. *Origins of the European Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

MCCORMICK, Michael. 2019. Climates of History, Histories of Climate: From History to Archaeoscience. *The Journal of Interdisciplinary History* 50/1: 3–30.

MCKITTERICK, Rosamond. 1983. *The Frankish Kingdoms under the Carolingians, 751–987*. London: Longman.

MILLER, William. 1921. *Essays on the Latin Orient 497–514*. Cambridge: Cambridge University Press.

MISHKOVA, Diana. 2018. *Beyond Balkanism: The Scholarly Politics of Region Making*. Abingdon, UK; New York: Routledge.

MISHKOVA, Diana, Roumen DASKALOV (eds.). 2025. *Balkan Historiographical Wars: The Middle Ages*. Cham: Springer International Publishing AG (Palgrave Macmillan).

MITTHOF, Fritz, Peter SCHREINER, Oliver Jens SCHMITT (eds.). 2019. *Handbuch zur Geschichte Südosteuropas: Herrschaft und Politik in Südosteuropa von der römischen Antike bis 1300*. Band 1, Teil 1. Berlin and Boston: De Gruyter Oldenbourg.

MLADENOV, Momchil. 2024. Българското Черноморие през XIV век – контактна зона на православие и католицизъм (Bugarsko Crno More u XIV. stoljeću – kontaktna zona pravoslavlja i katolicizma). *Balkans* 5/1: 208–219.

MOLNAR, Antal. 2025. Ragusan Merchants in Ottoman South Transdanubia: Trade Relations between Pécs and tha Balkans in the Second Half of the Sixteenth Century. U *Hürmetler. Studies in Honour of Pál Fodor on his Seventieth Birthday*, ur. Géza Dávid, Antal Molnár, Gábor Fodor, 345–369. Budapest (21st-Century Studies in Humanities): HUREN.

O'CONNELL, Monique E. 2009. *Men of Empire: Power and Negotiation in Venice's Maritime State*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

OKEY, Robin. 2007. *Taming Balkan Nationalism: The Habsburg 'Civilizing Mission' in Bosnia, 1878–1914*. Oxford: Oxford University Press.

PASKOJEVIĆ, Kristian. 2019. Načela usporedbenog paleografskog proučavanja dubrovačke i nemanjićke kancelarije sredine XIV. st. *Slovo* 69: 171–209.

PEDANI, Maria Pia. 2018. Venetian Hosts and Ottoman Guests in the Venedik Sarayı in Constantinople (c. 1670–1681). *Annali di Ca' Foscari. Serie Orientale* 54: 11–26.

PIJOVIĆ, Marko. 2021. Late medieval Vlachs in the western Balkans: orality, society and the limits of collective identities. *Balcanica Posnaniensia. Acta et studia* 28/1: 65–92.

PINELLI, Paola. 2011. The Florentine Company of Francesco Neroni and Trade with Dubrovnik (Ragusa) in the First Half of the 15th Century. U *Spomenica akademika Sime Ćirkovića / Homage to Academician Sima Ćirković*, ur. Srđan Rudić, 159–175. Beograd: Institut za povijest.

PINELLI, Paola. 2013. *Tra argento, grano e panni: Piero Pantella, un operatore italiano nella Ragusa del primo Quattrocento*. Firenze: Firenze University Press.

PINELLI, Paola. 2015. Florentine Merchants Traveling East through Ragusa (Dubrovnik) and the Balkans at the End of the 15th Century. U *Zbornik radova u čast akademiku Desanki Kovačević Kojić: Trgovina, rudarenje, naselja i politika u srednjovjekovnoj i ranoj modernoj jugoistočnoj Evropi*, ur. Đuro Tošić, 189–202. Banja Luka: Istorijski institut Republike Srpske.

POHL, Walter, Veronika WIESER, Francesco BORRI, Francesco (eds.). 2023. *Historiography and Identity V: The Emergence of New Peoples and Polities in Europe, 1000–1300*. Turnhout: Brepols.

POHL, Walter, Andre GINGRICH, Annamaria PAZIENZA, Irene BAVUSO, Clemens GANTNER, Cinzia GRIFONI (eds.). 2024. *Moving Jobs: Occupational Identity and Motility in the Middle Ages & Cultural Brokers in European and Asian Contexts*. Vienna: Austrian Academy of Sciences.

POPOVIĆ, Mihailo St., Veronika POLLOCZEK. 2017. Digitising Patterns of Power (DPP): Applying Digital Tools in the Analysis of Political and Social Transformations in the Historical Region of Macedonia, 12th–14th Centuries. *Medieval Worlds* 5: 170–194.

PREISERKAPELLER, Johannes. 2012. Networks of Border Zones: Multiplex Relations of Power, Religion and Economy in SouthEastern Europe, 1250–1453 CE. U *Revive the Past: Proceedings of the 39th Annual Conference of Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology (CAA)*, ur. Mingquan Zhou, Iza Romanowska, Zhongke Wu, Pengfei Xu, Philip Verhagen, 381–393. Amsterdam: Pallas Publications.

PREISER KAPELLER, Johannes. 2015. Calculating the Middle Ages? The Project "Complexities and Networks in the Medieval Mediterranean and the Near East. *Medieval Worlds* 2: 100–127.

PREISERKAPELLER, Johannes. 2018. The Climate of the Khagan: Observations on Palaeoenvironmental Factors of the History of the Avars (6th–9th Century AD).

U *Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte: Festschrift für Falko Daim zum 65. Geburtstag*, ur. Jörg Drauschke, Karin Kühtreiber, Ewald Kislinger, Thomas Kühtreiber, Gabriele Scharrer-Liska, Tivadar Vida, 311–324. Mainz: Verlag des RömischGermanischen Zentralmuseums.

RAPP, Stephen H. Jr. 2014. *The Sasanian World through Georgian Eyes: Caucasia and the Iranian Commonwealth in Late Antique Georgian Literature*. Farnham, UK: Ashgate.

RAPP, Claudia, Yannis STOURAITIS (eds.). 2024. *Microstructures and Mobility in the Byzantine World* [Moving Byzantium Series vol. 2]. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

ROTT, Siegfried. 2000. *Mission and Diplomacy: The Franciscans in the Ottoman Empire*. Vienna: Austrian Academy of Sciences.

SADOWSKI, Lena. 2024. *Venice and the Dalmatian Hinterland: Spalato, Poglizza, Almissa and Clissa (Late 15th–Early 16th Century)*. [Later Medieval Europe 25]. Leiden/Boston: Brill.

SCHILB, Henry D. 2021. 'Byzance après Byzance' and Post-Byzantine Art from the Late Fifteenth Century through the Eighteenth Century. U *The Oxford Handbook of Byzantine Art and Architecture*, ur. Ellen C. Schwartz, 255–270. Oxford: Oxford University Press.

SCHMITT, Oliver Jens. 2021. *Handbuch zur Geschichte Südosteuropas. Bd. 2: Herrschaft und Politik in Südosteuropa von 1300 bis 1800*. Berlin, Boston: De Gruyter Oldenbourg.

SHROEDER, Werner. 1998. Franciscans in Jerusalem and the Ottoman Empire: Custody and Mission, 16th–18th Century. *Revue des Études Byzantines* 56: 321–348.

SINOR, Denis (ed.). 1990. *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.

SKARPOV, Marko, Elena V. BELJAKOVA, Tatjana V. PENTKOVSKA (ur.). 2022. *Манастирски библиотеки в южнославянските земи и Русия през XIV–XVI век: Доклади от Международната научна конференция 26–28 април 2021 г.* (Samostanske knjižnice u južnoslavenskim zemljama i Rusiji u XIV.-XV. stoljeću: radovi Međunarodne konferencije 26.–28. travnja 2021. g.). Sofija: Kirilo-Medodijevski znanstveni centar pri Bugarskoj akademiji znanosti.

SOKOL, Vladimir. 2016. *Medieval Jewellery and Burial Assemblages in Croatia: A Study of Graves and Grave Goods, ca. 800 to ca. 1450*. Leiden–Boston: Brill.

SOPHOULIS, Panos, Georgios KARDARAS. 2025. *The Balkans in the Seventh Century: Ethnic and Cultural Transformations*. London: ARC Humanities Press.

SORESCU-MARINKOVIĆ, Annemarie, Mihai DRAGNEA, Thede KAHL, Blagovest NJAGULOV, Donald L. DYER, Angelo COSTANZO (eds.). 2021. *The Romance-speaking Balkans: Language and the Politics of Identity* [Brill's Studies in Language, Cognition and Culture 29]. Leiden: Brill.

ŠPOLJARIĆ, Luka (ur.). 2020. *Napuljski obzori hrvatskoga kasnog srednjeg vijeka. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 52/3. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest.

SPUFFORD, Peter, Wendy WILKINSON, Sarah TOLLEY. 1986. *Handbook of Medieval Exchange*. London: Royal Historical Society.

STAMATOPOULOS, Dimitris. 2023. *Byzantium after the Nation: The Problem of Continuity in Balkan Historiographies*. Budapest: CEU Press.

STANDEN, Naomi. 2014. The Eurasian Frontier in Global History. *Past & Present* 222/1: 1–34.

STANDEN, Naomi. 2019. Colouring outside the lines: methods for a global history of eastern Eurasia 600–1350. *Transactions of the Royal Historical Society* 29: 27–63.

STAVRIANOS, L. S. 1958. *The Balkans Since 1453*. New York: Holt McDougal.

STEPHENSON, Paul. 2000. *Byzantium's Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans, 900–1204*. Cambridge: Cambridge University Press.

STOIANOVICH, Traian. 1994. *Balkan Worlds: The First and Last Europe*. Armonk, NY: M. E. Sharpe.

ŠTIH, Peter. 2010. *The Middle Ages Between the Eastern Alps and the Northern Adriatic: Select Papers on Slovene Historiography and Medieval History* [*East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450* vol. 11]. Leiden/ Boston: Brill.

SUBRAHMANYAM, Sanjay. 1997. Connected histories: notes towards a reconfiguration of early modern Eurasia. *Modern Asian Studies* 31/3: 735–762.

TAKÁCS, Miklós. 2022. Some Remarks on the Investigation of Traces of Transhumance in the Early Medieval Balkans. *Historical Studies on Central Europe* 2/2: 214–244.

TACHEVA, Elena. 2024. Късносредновековните Балкани – изследвания и интерпретации (Kasnosrednjovjekovni Balkan – istraživanja i interpretacije). *Балканистичен Форум* 33/1: 275–284.

TODOROVA, Maria. 2009. *Imagining the Balkans* (dopunjeno izdanje, prvo izdanje 1987). Oxford: Oxford University Press.

TÓTH, István György. 2003. Between Islam and Catholicism: Bosnian Franciscan Missionaries in Turkish Hungary, 1584–1716. *The Catholic Historical Review* 89/3: 409–433.

TRIVELATTO, Francesca. 2009. *The Familiarity of Strangers: The Sephardic Diaspora, Livorno, and Cross-Cultural Trade in the Early Modern Period*. New Haven–London: Yale University Press.

VADAS, András. 2023. *The Environmental Legacy of War on the HungarianOttoman Frontier, c. 1540–1690*. Environmental Humanities in Premodern Cultures. Amsterdam: Amsterdam University Press.

VASILJEVIĆ, Marija. 2022. Translations of Saints' Relics in the Late Medieval Central Balkans. *Balcanica: Annual of the Institute for Balkan Studies* 51: 23–43.

VEDRIŠ, Trpimir, Gábor KLANICZAY, Dorottya UHRIN (eds.). 2022. *The Saints of Rome: Diffusion and Reception from Late Antiquity to the Early Modern Period*. Zagreb: Hagiotheca – Leykam International d.o.o.

VEKARIĆ, Nenad. 2011. *Vlastela grada Dubrovnika, 1: Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb / Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.

VEREMIS, Thanos. 2014. *The Modern Balkans: A Concise Guide to Nationalism and Politics. The Rise and Decline of the Nation State*. London: LSEE.

VRANIĆ, Mirko. 2021. The Impact of Medieval Mining upon the Environment of the Central Balkans. *Etnoantropološki Problemi* 16/3: 723–735.

VIDAL-RONCHAS, Rocío, Petra RAJIĆ ŠIKANJIĆ, Zrinka PREMUŽIĆ, Anita RAPAN RAPEŠA. 2018. Diet, Sex, and Social Status in the Late Avar Period: Stable Isotope Investigations at Nuštar Cemetery, Croatia. *Archaeological and Anthropological Sciences* 10/5: 1727–1737.

UTZ, Richard (ed.). 2016. *Studies in Medievalism XXV: Medievalism and Modernity*. Boydell & Brewer.

WACHTEL, Andrew Baruch. 2008. *The Balkans in World History*. Oxford: Oxford University Press.

WALLERSTEIN, Immanuel. 1974. *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.

WHITTOW, Mark. 1996. *The Making of Byzantium, 600–1025*. Berkeley, CA: University of California Press.

WICKHAM, Christopher. 2023. *The Donkey and the Boat: Reinterpreting the Mediterranean Economy, 950–1180*. Oxford: Oxford University Press.

WICKHAM, Christopher. 2025. *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400–800*. Oxford: Oxford University Press.

WRIGHT, Christopher. 2014. *The Gattilusio Lordships and the Aegean World, 1355–1462*. The Medieval Mediterranean. Vol. 100. Leiden–Boston: Brill.

WU, Gang. 2023. Mapping Byzantine Sericulture in the Global Transfer of Technology. *Journal of Global History* 19/1: 1–17.

ZEČEVIĆ, Nada. 2002. …Usque ad Illyricum…ubi cuncta perierunt? Ilirik u pisanim izveštajima IV–VII veka. U *Zbornik radova sa Treće Jugoslovenske konferencije vizantologa (Kruševac 10–13. maja 2000)*, ur. Ljubomir Maksimović, Ninoslava Radošević, Ema Radulović, 165–182. Beograd–Kruševac: Vizantološki institut SANU – Muzej u Kruševcu.

ZEČEVIĆ, Nada. 2014. Globalnost, globalizacija i globalizam srednjeg veka. *Zbornik radova sa naučnog skupa 'Nauka i globalizacija' (Pale, 17.–19. maj 2013)* 8/2–1: 33–44.

ZEČEVIĆ, Nada. 2019. Diplomatic deliciae: Venetian gifts to the Lords of the Eastern Adriatic in the fourteenth and fifteenth centuries. U *Reform and Renewal in Medieval East and Central Europe: Politics, Law and Society*, ur. Suzana Miljan, Éva B. Halász, Alexandru Simon, 277–304. Cluj-Napoca – Zagreb – London: Romanian Academy – Croatian Academy of Sciences and Arts – School of Slavonic and East European Studies, University College London.

ZEČEVIĆ, Nada. 2020. Sub umbra protectione et fauore nostro: urban inclusion in the Eastern Adriatic through Venetian concessions of citizenship, nobility and salvus conductus (14th–15th c.). U *Ciutats mediterrànies: L'espai i el territori – Mediterranean Towns: Space and Territory*, ur. Flocel Sabaté, 171–180. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

ZEČEVIĆ, Nada, Daniel ZIEMANN (eds.). 2022. *The Oxford Handbook of Medieval Central Europe*. New York: Oxford University Press.

ZEČEVIĆ, Nada. 2022. Rod, posjed i novakinje: samostan sv. Klare u Copertinu i integracija obitelji Kastrioti u talijanski Jug (16. – 18. stoljeće) (Kinship, Estate and Recruits: The Female Convent of St. Chiara in Copertino and the Integration of the Castrioti family to the Italian South [16th – 18th c.]). *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znananosti Hrvatske akademije znanost i umjetnosti* 40: 129–150.

ŽIVKOVIĆ, Valentina. 2020. *Legati pro anima. Testamenti Kotorana (1326–1337)*. Beograd: Balkanološki institut SANU.

Peripheral, Connected, Networked? Southeast Europe in the Global Middle Ages

This article surveys medieval Southeastern Europe through the lens of global medieval studies, challenging its persistent portrayal as a marginal, transitional, or merely reactive region. Instead of viewing the area as a passive periphery or a simple crossroads of empires, the paper explores interpretations of Southeastern Europe as a historically dynamic, internally structured, and relational space embedded in long-term transregional and global processes. Drawing on recent historiographical debates about global connectivity, entangled histories, comparative approaches, and advanced methodologies, the study reassesses key analytical categories such as "periphery," and "borderlands," emphasising the need to move beyond traditional frameworks that favour Eurocentric views of the region and its representations as conflict-driven and unstable.

In doing so, the article deals with the region's medieval connectivity, as it is currently being assessed in scholarly debates. The core aspects of this connectivity include political interaction among empires and local power structures, lasting population mobility and migration, religious pluralism and multireligious coexistence, multiglossia, and the circulation of knowledge, people of various statuses, and their material culture across the region as part of a connected space that spanned the Mediterranean, Central Europe, the Black Sea, and Eurasia. In this circulation, special attention is given to the role of infrastructure, geography, and networks in shaping long-term patterns of interaction rather than occasional episodic contacts. By examining the points at which Southeastern Europe can be situated within broader global medieval systems, the paper sets out expectation for future research that would present the region as an active participant in transregional and global exchange, thus challenging prevalent traditional views of it as historically backward or marginal.

Ultimately, the article argues that integrating Southeastern Europe more fully into global medieval scholarship will not only revise regional historiography, but also contribute to the wider refinement of conceptual tools used in global medieval studies.

Key words: global medieval studies, Southeastern Europe, historiographical debates, contemporary historiography, methodological approaches, conceptual tools

Ključne riječi: globalna medievistika, Jugoistočna Europa, povijesne debate, suvremena historiografija, metodološki pristupi, konceptualni alati

Izjava o autorstvu i uporabi AI-alata: Rad **Periferna, povezana, umrežena? Jugoistočna Europa u globalnom srednjem vijeku** predstavlja moje izvorno znanstveno djelo. Alati temeljeni na umjetnoj inteligenciji korišteni su isključivo za jezičnu lekturu teksta na hrvatskom jeziku (Office 365 Copilot i Chat GPT), te nisu korišteni u konceptualizaciji, analizi, interpretaciji ni zaključcima rada.

Nada Zečević
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
nzecevic@m.ffzg.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

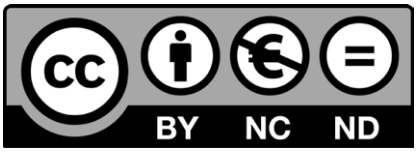
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.